

Sosiaalinen kuntoutus sosiaalihuoltolain uudistuksen kynnyksellä
Syrjäytymisen torjumiseen ja toimintakyvyn vahvistamiseen liittyvien kei-
nojen tarkastelua

Lea Revonmäki

Sosiaalialan opinnäytetyö
Yhteisö- ja perusturva
Sosionomi (AMK)

KEMI 2014

TIIVISTELMÄ

KEMI-TORNION AMMATTIKORKEAKOULU, Sosiaaliala

Koulutusohjelma:	Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyön tekijä:	Lea Revonmäki
Opinnäytetyön nimi:	Sosiaalinen kuntoutus sosiaalihuoltolain uudistuksen kynnyksellä. Syrjäytymisen torjumiseen ja toimintakyvyn vahvistamiseen liittyvien keinojen tarkastelua.
Sivuja:	48
Päiväys:	23.2.2014
Opinnäytetyön ohjaajat:	Päivi Muranen ja Timo Marttala

Opinnäytetyön kuvaus:

Opinnäytetyöni aiheena on sosiaalinen kuntoutus sosiaalihuoltolain uudistuksen kynnyksellä. Tarkastelussa on sosiaalisena kuntoutuksena toteutetuissa palveluissa määritellyt tavoitteet sekä työmuodot ja -menetelmät. Kohderyhmänä ovat syrjäytymisuhan alla olevat aikuissosiaalityön asiakkaat. Taustalla vaikuttaa vuodelle 2015 kaavailtu lakiuudistus, jonka myötä sosiaalinen kuntoutus on tulossa lakisääteiseksi kunnan järjestämistä vastuulle. Toteutin opinnäytetyön tekemällä analyysin viidestä sosiaalisena kuntoutuksena järjestettyjä projekteja ja aikuissosiaalityön palveluja käsittelevästä aineistosta.

Teoreettinen, käsitteellinen ja metodologinen esittely:

Teoriaosiossa kuvaan kuntoutuksen sosiaalista ulottuvuutta, siihen liittyviä käsitteitä ja määritelmiä sekä sosiaalista syrjäytymistä. Lisäksi tuon esille aikuissosiaalityön kuntoutusnäkökulmaa sekä sosiaalihuoltolain uudistusta sosiaalisen kuntoutuksen osalta. Opinnäytetyöni on kvalitatiivinen eli laadullinen. Aineistoni perustuu valmiiseen tekstiaineistoon, jolle tein sisällönanalyysin.

Keskeiset tulokset ja johtopäätökset:

Sosiaalisella kuntoutuksella ei ole ollut selkeää määritelmää tai sisältökuvausta. Työmenetelmät ja tavoitteet on soviteltava kunkin asiakkaan kohdalla yksilöllisesti, kunkin asiakkaan tilanteeseen sopivaksi. Sosiaalisen kuntoutuksen palveluiden tavoitteita voidaan jaotella asiakasnäkökulmasta katsottuna elämänhallinnan kohentamisesta työllistymisedellytysten parantamiseen. Työmuotoina on käytetty sekä yksilöohjausta että ryhmätoimintoja, riippuen projektin luonteesta.

On tärkeää, että projekteissa todetut hyvät käytännöt tuodaan esille sosiaalisen kuntoutuksen palveluita kehittäville tahoille. Työmuotojen valinnassa on tärkeää huomioida niiden tavoitteellisuus asiakkaan näkökulmasta. Tällöin toiminta on motivoivampaa ja tavoitteilla on paremmat edellytykset toteutua. Tavoitteelliset päivä- ja ryhmätoimintamahdollisuudet toimivat keinona torjua syrjäytymistä ja vahvistaa asiakkaan toimintakykyä.

Asiasanat: Kuntoutus, sosiaalinen kuntoutus, kuntouttava sosiaalityö, aikuissosiaalityö

ABSTRACT

KEMI-TORNIO UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES, Social Services

Degree programme:	Degree programme in Social Services
Author:	Lea Revonmäki
Thesis title:	Social rehabilitation on the eve of the reform of the Social Welfare Act. Review of the policies for preventing exclusion and strengthening functional capacity.
Pages:	48
Date:	23.2.2014
Thesis instructor(s):	Päivi Muranen ja Timo Marttala

Thesis description:

The topic of this study is the social rehabilitation on the eve of the reform of the Social Welfare Act. The goals of the services defined as social rehabilitation, the working forms and methods are analysed. The target group is adult social work clients vulnerable to exclusion. On the background there is the for 2015 planned legislative reform of social rehabilitation is becoming which makes social rehabilitation a statutory responsibility of the municipality. I carried out the thesis by analyzing five social rehabilitation projects organized and material dealing with adult social services.

Theoretical, conceptual and methodological introduction :

The theory part describes the social dimension of rehabilitation, terms and definitions related to it, and social exclusion. In addition, I bring forth the adult social rehabilitation point of view, as well as the Social Welfare Act with regard to the reform of social rehabilitation. The study was qualitative. The research material is based on an existing text material, which I analyzed using the content analysis method.

The main results and conclusions:

Social rehabilitation has not been a clearly defined or its content has not been described. The working methods and objectives are reconciled, to fit the situation of each client. The objectives of social rehabilitation services can be divided into the client point of view, improving the management of life, and the improvement of employment prospects. As working methods, individual counseling and group activities have been used, depending on the nature of the project.

It is important that good practices identified in the projects are brought to those who develop social rehabilitation services. It is important to consider the goal-orientation from the client's view when selecting the working forms. Then there is more motivation and objectives are better equipped to take place. Target-oriented day and group activities and opportunities serve as a means to combat social exclusion and strengthen client's functional.

Keywords: rehabilitation, social rehabilitation, rehabilitative social work, adult social work

SISÄLLYS	
TIIVISTELMÄ.....	3
ABSTRACT.....	4
SISÄLLYS.....	5
1 JOHDANTO.....	6
2 OPINNÄYTETYÖN METODOLOGINEN ESITTELY.....	9
2.1 Opinnäytetyön tavoite, tutkimuskysymykset sekä prosessi.....	9
2.2 Tutkimusmenetelmät.....	11
2.3 Aineiston analyysi ja tulokset	13
3 KUNTOUTUKSEN SOSIAALINEN ULOTTUVUUS.....	16
3.1 Määritelmiä ja käsitteitä	16
3.2 Sosiaalinen syrjäytyminen ja osallisuus	19
4 SOSIAALINEN KUNTOUTUS JA KUNTOUTTAVA SOSIAALITYÖ.....	23
4.1 Sosiaalinen kuntoutus käytännössä.....	23
4.2 Kuntoutusnäkökulma aikuissosiaalityössä.....	25
5 TAPAUSESIMERKIT.....	28
5.1 Pyörre -projekti	28
5.2 Kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja vaikutuksista	29
5.3 Koutsi -valmennus.....	30
5.4 Case Tampere	31
5.5 Pärnäsen korjaamo -hanke.....	33
6 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	35
7 LOPUKSI	40
7.1 Poimintoja liittyen sosiaalisen kuntoutuksen lakiehdotukseen	40
7.2 Sosiaalisen kuntoutuksen arviointia.....	42
7.3 Opinnäytetyöprosessin arviointia.....	45
LÄHTEET.....	47

1 JOHDANTO

Sosiaalihuoltolakiin on kaavailtu muutosta vuonna 2015. Siihen liittyen Sosiaali- ja terveysministeriön asettama työryhmä jätti esityksensä uudeksi sosiaalihuoltolaiksi 4.9.2012. Sosiaalinen kuntoutus on palvelu, jota ei tähän saakka ole järjestetty lakisääteisesti, eikä sen sisältöä tai järjestämisvelvollisuutta ole nykyisellään lainsäädännössä määritelty. Lisäksi sosiaalisen kuntoutuksen rahoitus on kuntien harkinnan varassa (Hakkarainen, Londen, Luhtanen, Peltosalmi, Siltaniemi & Särkelä 2012, 21; Palola 2012, 31). Lakiuudistuksen myötä sosiaalinen kuntoutus on saamassa oman lakipykälän, joka tuo sille selkeän määrittelyn ja sisältökuvauksen, lisäksi kunnallinen sosiaali-toimi tulee lakisääteiseksi toimijaksi muiden kuntoutustahojen Kelan ja työhallinnon joukkoon. Lakiehdotuksen 31§:n mukaan kunnan on huolehdittava muun muassa toimintakykyyn, sosiaalisen syrjäytymisen torjumiseen, sosiaalisen toimintakyvyn, vuorovaikutuksen sekä yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamiseksi sosiaalisesta kuntoutuksesta järjestämällä:

”1) tukea henkilön toimintamahdollisuuksien edistämiseen ja omien voimavarojen hyödyntämiseen sosiaalityön, monialaisen asiantuntija-avun sekä muiden sosiaalihuollon ohjaus-, neuvonta- ja tukitoimien avulla; ja

2) tukea yhteisössä toimimiseen ja sosiaaliin vuorovaikutussuhteisiin päivä-, ryhmä-, tukihenkilö- tai tukiperhetoiminnan taikka muun vastavaan vahvistavan toiminnan avulla.”

Lisäksi lakiehdotuksen 31 §:ssä todetaan tiedonantovelvollisuudesta sekä monialaisesta yhteistyöstä seuraavaa:

”Jos henkilö tarvitsee muuta kuntoutusta tai jos kuntoutusta ei ole tarkoituksen mukaista järjestää osana sosiaalihuoltoa, kunnan sosiaalihuollon on huolehdittava siitä, että asianomaiselle annetaan tietoja muista kuntoutusmahdollisuuksista. Henkilö on ohjattava tarpeen mukaan terveydenhuolto-, työ- ja elinkeino- tai opetusviranomaisen taikka Kansaneläkelaitoksen tai muun palvelujen järjestäjän palvelujen piiriin yhteistyössä näitä palveluja järjestävien tahojen kanssa. Kunnan sosiaalihuollon on suunniteltava sosiaalinen kuntoutus ja sitä toteuttaessaan toimittava yhteistyössä terveydenhuollon, työ- ja elinkeinohallinnon, opetustoimen, asuntoviranomaisten ja muiden mahdollisten asiakkaiden tuen tarpeisiin vastaavien toimijoiden kanssa, siten että sosiaalista kuntoutusta toteutettaessa eri toimijoiden järjestämät palvelut ja muut toimet muodostavat toimivan kokonaisuuden.” (STM 2012, 175-176.)

Ehdotuksen 16§ määrittelee toimintakykyyn liittyvää tuen tarvetta ja 17§ määrittelee tuen tarvetta sosiaalisen syrjäytymisen torjumiseksi seuraavasti:

”Toimintakykyyn liittyvällä tuen tarpeella tarkoitetaan tilannetta, jossa henkilö ei fyysisen, psyykkisen, kognitiivisen tai sosiaalisen syyn vuoksi suoriudu tavanomaisista elämän toiminnoista.”

”Tuen tarpeella sosiaalisen syrjäytymisen torjumiseksi tarkoitetaan tilanteita, joissa henkilö on vaarassa joutua tai joutunut osin tai kokonaan työelämän, koulutuksen tai muun sosiaalista vuorovaikutusta tukevan toiminnan tai sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle” (STM 2012, 175-176; Kananoja 2012, 37.)

Selvitän opinnäytetyössäni lakiehdotuksen 31 § liittyen sosiaalihuollon osalta miten sosiaalista kuntoutusta on toteutettu toimintakykyyn liittyvän tuen tarpeen ja tuen tarvetta sosiaalisen syrjäytymisen torjumiseksi ennen lakiuudistusta. Millaisia tavoitteita toiminnalle on asetettu ja millaisia työmenetelmiä on käytetty. Lakiuudistukseen liittyen aiheeni on yhteiskunnallisesti ajankohtainen.

Opinnäytetyöni aihe varmistui viimeisen työharjoittelun aikana, jolloin tutustuin työvoiman palvelukeskustyypin asiakaspalvelupiste Askeleen ja työttömien päivätoimintayksikön Pärnäsän korjaamo -hankkeen toimintaan. Vuosina 2011-2013 toteutuneen hankkeen tavoitteena oli muun muassa sosiaalisen kuntoutuksen avulla kehittää kuntouttavaa päivätoimintaa aikuissosiaalityön työttömille pitkäaikaisasiakkaille sekä Askeleen kautta työkyvyttömyyseläkkeelle päässeille asiakkaille.

STM:n internetsivustossa määritellään sosiaalinen kuntoutus seuraavasti: ”Sosiaalisella kuntoutuksella tuetaan vaikeasti syrjäytyneiden henkilöiden paluuta yhteiskunnalliseen osallisuuteen vahvistamalla kuntoutettavan sosiaalista toimintakykyä ja sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytyksiä”. Sosiaalibarometri 2012 mukaan sosiaalinen kuntoutus on tarkoitettu muun muassa vaikeasti syrjäytyneille henkilöille, kuten syrjäytymisuhan alla oleville nuorille tai nuorille aikuisille, mielenterveyskuntoutujille, päihteiden ongelmakäyttäjille sekä pitkäaikaistyöttömille. Sosiaalisen kuntoutuksen työmuotoina mainitaan asiakkaan elämäntilanteen kartoittaminen, kuntoutus- tai palvelusuunnitelman laatiminen asiakkaan kanssa, kuntoutuksen tavoitteiden tarkistaminen ja uudelleenmäärittely, yksilökohtainen psykososiaalinen työ, ryhmämuotoinen psykososiaalinen työ sekä sopeutumisvalmennus. (Hakkarainen 2012, 22; STM 2013, hakupäivä 9.2.2014; .) Olen rajannut opinnäytetyöni koskemaan työttömille aikuissosiaalityön asiakkaille järjestettyjä sosiaalisen kuntoutuksen palveluja.

Sosiaalibarometri 2010 tutkimuksen mukaan ammatillinen kuntoutus ei pysty tavoittamaan kaikkia sen tarpeessa olevia ryhmiä tasapuolisesti. Ulkopuolelle jäävät erityisesti työttömät (etenkin pitkäaikaistyöttömät), mielenterveysongelmaiset, päihdeiden ongelmakäyttäjät, yli 50-vuotiaat sekä nuoret, jotka ovat vaikeassa elämäntilanteessa tai ilman koulutusta. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmassa on kuntoutuksen kehittämiseen liittyviä mainintoja. Siinä todetaan, että osatyökykyisten ja vaikeasti työllistyvien henkilöiden mahdollisuuksia työntekoon ja kuntoutukseen parannetaan. (Hakkainen 2012, 22.) Pitkittyneen työttömyyden lieveilmiönä on usein elämänhallinnan sekä päihde- ja mielenterveysongelmia. Nämä osaltaan vaikeuttavat työllistymistä. Jotta työllistymispolulle pääsy helpottuisi, tulisi ensin kiinnittää huomiota elämänhallinnan kohentamiseen ja tämän jälkeen miettiä keinoja edistää työllistymistä. Kohderyhmään liittyen sosiaalisen kuntoutuksen palveluille on tarvetta ja tärkeää olisikin kehittää sosiaaliselle kuntoutukselle asetettuja tavoitteita toteuttavaa toimintaa, eikä vain tekemistä tekemisen vuoksi.

Yhtenä aikuissosiaalityön sosiaalisen kuntoutuksen muotona voidaan pitää toimeentulotuen myöntämistä sitä hakeneelle henkilölle. Vuonna 2012 toimeentulotukea myönnettiin 370 454 henkilölle, näistä marraskuussa 2012 toimeentulotukea saaneista 15 – 74 -vuotiaista työttömien osuus oli 56,6 % ja työllisten 7,7 % (THL, hakupäivä 2.2.2014). Edellä kerrottujen lukujen valossa interventiona sosiaalisen syrjäytymisen torjumiseksi on sosiaalisella kuntoutuksella paikkansa aikuissosiaalityössä.

Esittelen aluksi opinnäytetyöni prosessia sekä tutkimusasetelmaa ja menetelmiin liittyviä valintoja. Tämän jälkeen on teoriaosuus, jossa perehdytään teoreettisena viitekehyksenä kuntoutuksen sosiaaliseen ulottuvuuteen, siihen liittyvine peruskäsitteineen ja määritelmineen sekä sosiaaliseen syrjäytymiseen ja osallisuuteen. Nostan teoriaosuudessa esille myös kuntoutusnäkökulman aikuissosiaalityössä sekä kuntouttavan sosiaalityön, koska joissakin kirjallisuudessa sitä on pidetty sosiaalisen kuntoutuksen rinnakkaisterminä. Tulos- ja johtopäätösosiossa kerron tapausesimerkeistä koostamani tulokset myös taulukkona esiteltyinä. Työn päättää luku, jossa tuon esille poimintoja lakiuudistukseen liittyvistä keskusteluista sekä arvioin sosiaalista kuntoutusta sekä omaa opinnäytetyöprosessiani.

2 OPINNÄYTETYÖN METODOLOGINEN ESITTELY

2.1 Opinnäytetyön tavoite, tutkimuskysymykset sekä prosessi

Opinnäytetyöprosessini alkoi alkukeväästä 2013 aiheen pohdinnalla. Kiinnostavia ajankohtaisia ilmiöitä oli useita ja valinta tuotti vaikeuksia. Olin kuitenkin päättänyt tehdä työn, jossa tutkin valmista aineistoa, ns. sekundääriaineistoa. Tämä osaltaan rajoitti aihevalintaani. Keskityin muihin opintoihin ja jätin aihevalinnan muhimaan taustalle. Aloitin opinnäytetyöprosessin yhden aiheen parissa, mutta työ ei edennyt haluamaani suuntaan. Lopullinen valinta opinnäytetyöni aiheeksi muuttui ja vahvistui syksyllä 2013 viimeisimmän työharjoitteluni aikana. Opinnäytetyöprosessin alusta alkaen kirjoitin opinnäytetyön oppimispäiväkirjaa, josta olisikin hyötyä tehdessäni työstäni lopullista versiota. Varsinkin alkuvaiheen pohdinnat ja valinnat olivat jo päässeet unohtumaan, joten oppimispäiväkirjan avulla sain muistuteltua niitä itselleni.

Aihevalinnan jälkeen perehdyin aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen sekä tein ideapaperin tutkimusaiheestani. Perehdyin teoriaan kysymällä kirjallisuudelta mitä on sosiaalinen kuntoutus ja miten sitä on toteutettu työttömien näkökulmasta. Mitä kirjallisuudessa kerrotaan kuntoutuksen tavoitteista ja niiden soveltamisesta sosiaalisen kuntoutuksen palveluihin. Etsin tietoa myös mitä ajankohtaista sosiaalihuoltolain uudistuksesta ja sosiaalisesta kuntoutuksesta on kirjoitettu. Teoriaan perehtyessäni laadin myös tutkimussuunnitelman, jonka opinnäytetyön ohjaajani hyväksyivät muutaman tarkennuksen jälkeen. Aiheeseen liittyviä rajoituksia tein esimerkiksi sosiaalisen kuntoutuksen rinnakkaistermin, kuntouttavan työtoiminnan osalta. Pohdin, tekisinkö kuntouttavan työtoiminnan asiakaskokemuksista tutkimuksen, johon liittyen löytyi valmista aineistoa. Aiheesta oli tehty myös opinnäytetöitä, joten päätin jättää sen pois.

Oppilaitoksemme opinnäytetyöohjeen mukaan opinnäytetyö liittyy omaan ammattialaan, sen käytäntöihin ja käytäntöjen kehittämideoihin. Opinnäytetyössään opiskelija syventää ammatillista osaamistaan työelämän ilmiöistä ja kehittää ammatillista tekemisen osaamistaan käyttämällä perusteluissaan tutkittua tietoa ja noudattamalla tutkimuksen yleisiä eettisiä pelisääntöjä. Ammattikorkeakouluista annetun asetuksen (352/2003) mukaan ammattikorkeakoulututkimuksen opinnäytetyön tavoitteena on:

”kehittää ja osoittaa opiskelijan valmiuksia soveltaa tietojaan ja taitojaan ammattiopintoihin liittyvässä käytännön asiantuntijatehtävässä”.
(Opinnäytetyöohje 2012.)

Ajankohtaisuutensa liittyen halusin tutkia sosiaalista kuntoutusta ilmiönä, asiakasnäkökulma huomioiden sosiaaliseen kuntoutukseen liittyviä tavoitteita sekä työmuotoja, joilla tavoitteisiin on pyritty pääsemään. Kiinnostukseni kohteena oli sosiaalisen kuntoutuksen keinot, joilla voidaan auttaa syrjäytymisuhan alla olevia aikuissosiaalityön asiakkaita kohti elämänhallintaa ja työllistymispolkua. Opinnäytetyöni tarkoituksena on selvittää valmiin aineiston pohjalta esimerkkejä siitä, millaisia palveluita, hankkeita tai projekteja on järjestetty sosiaalisen kuntoutuksen teeman ympärille. Miten esimerkkita-pauksissa on huomioitu sosiaaliselle kuntoutukselle asetettuja tavoitteita asiakkaan näkökulmasta ja mitä työmuotoja palveluissa on käytetty. Opinnäytetyöni teoreettinen viitekehys on kuntoutuksen sosiaalinen ulottuvuus, siihen liittyviä käsitteitä sekä sosiaalinen syrjäytyminen ja sen torjumiseen liittyviä sosiaalisen kuntoutuksen elementtejä ja tavoitteita. Sosiaalihuoltolain uudistus sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta antoi myös pohjaa pohdintaosiolle. Prosessin aikana taustatietona perehdyin myös työn merkitykseen sekä työkykyyn ja työkyvyttömyyteen työttömyyden näkökulmasta. Työn rajaamiseksi jätin kuitenkin työttömyyteen liittyvän teoriaosuuden pois. Työttömyyden aiheuttamien sosiaalisten haittojen tunnistaminen ja tunteminen on tärkeää lähdeettäessä kehittämään työttömille, syrjäytymisuhan alla oleville aikuissosiaalityön asiakkaille kohdennettuja aikuissosiaalityön palveluja. Tämä aihe olisi myös mielenkiintoinen opinnäytetyön tutkimuskohde.

Opinnäytetyöni tavoitteena on tuoda esille aikuissosiaalityössä toteutettuja sosiaalisen kuntoutuksen palveluita ja menetelmiä niiden kehittämistä kiinnostuneille tahoille. Lisäksi oman ammatillisen kehittymisen kannalta tavoite on syventää ja soveltaa aiemmin tehtyjen selvitysten avulla tietämystäni tällä kuntoutuksen osa-alueella sekä tuoda teoriaa hyödyntäen esille kuntoutuksen psykososiaalista muotoa. Sosionomi (AMK) tutkinnon suorittanut voi toimia erilaisissa projekteissa kehittämistehtävissä, joten aiheeni ajankohtaisuuteen liittyen työni tavoite on tarjota ideoita palveluiden kehittämisen näkökulmasta.

Opinnäytetyöni tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten työttömille kohdennettua sosiaalista kuntoutusta on järjestetty ennen lakiuudistusta, millaisia työmenetelmiä ja työmuotoja on havaittavissa valmiin aineiston pohjalta.
2. Millaisia asiakaslähtöisiä tavoitteita palveluille on asetettu?

2.2 Tutkimusmenetelmät

Opinnäytetyöni on laadullinen tutkielma, joka pyrkii kuvaamaan jotain ilmiötä tai tapahtumaa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85; Hirsijärvi ym. 2009, 181.) Opinnäytetyöni ilmiö on sosiaalinen kuntoutus, joka antaa kuntoutukselle psykososiaalisen katsantokulman. Työssäni kuvaan valitsemisani aikuissosiaalityön projekteissa tai palveluissa toteutettuja sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteita, palveluita ja työmuotoja.

Laadullinen tutkimus on tutkimustyyppiltään joko empiirinen tai teoreettinen. Opinnäytetyön eri tutkimusvaiheissa tarvitaan tiedonkeruu-, tietojen analysointi- ja tulkintamenetelmiä, jotka jaetaan laadullisiin ja määrällisiin menetelmiin. (Sarajärvi & Tuomi 2009, 20; Kananen 2010, 26-28.) Työni on enemmänkin teoreettinen, koska se perustuu valmiisiin dokumentteihin kokemuseräisen haastattelun tai havainnoinnin sijaan. Toisaalta työtäni voisi kuvailla myös empiiriseksi, vaikka oma henkilökohtainen kokemukseni tutkittavista puuttuu. Opinnäytetyöni perustuu asiakkaiden parissa toteutettuihin projekteihin ja niiden työmuotoihin eli toisen ihmisen kertomana heidän kokemuksestaan.

Keinoja, joilla ilmiöstä saadaan tietoja, nimitetään tiedonkeruumenetelmäksi, esimerkiksi havainnointi ja teemahaastattelu. Tiedonkeruumenetelmä riippuu tutkimusongelmasta ja on tutkimusilmiösidonnainen. Tietyllä menetelmällä kerättyä tietoa voidaan analysoida vain siihen sopivalla analysointimenetelmällä. Laadullisen tutkimuksen yleisimmät aineistonkeruumenetelmät ovat haastattelu, kysely, havainnointi ja erilaisiin dokumentteihin perustuva tieto. Dokumentteja voivat olla esimerkiksi kirjat, artikkelit, puheet, raportit ja miltei mikä tahansa kirjalliseen muotoon saatettu materiaali. Valmiita dokumentteja, eli muiden keräämää aineistoa sanotaan sekundaariaineistoksi. Hirsijärven ym. (2009, 186-187) mukaan jokaisen ongelman ratkaisemiseksi ei tarvitse kerätä itse aineistoa alusta alkaen eikä esimerkiksi opinnäytetyön arvo nouse tai laske sen mukaan, miten aineisto on hankittu. Kaikkiin valmiina oleviin aineistoihin on suhtauduttava kriittisesti: on punnittava niiden luotettavuutta, oltava lähdekriittinen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 71; 103; Kananen 2010, 26-28.) Työni pohjautuu muiden tuottamiin valmiisiin raportteihin, tutkimuksiin ja selvityksiin eli valmiisiin dokumentteihin.

Työni aineistonkeruumenetelmäksi olisi sopinut myös teemahaastattelu tai kysely. Minulla on kokemusta asiakaskokemuksiin liittyvästä opinnäytetyöprosessista, joka poh-

jautuu asiakaslomakekyselyyn ja sen analysointiin. Pohdin, että aluksi olisin joutunut jollakin tavalla kartoittaman paikkakunnat ja projektit, joissa on toteutettu sosiaalista kuntoutusta aikuissosiaalityön palveluna ja sen jälkeen etsimään vielä kohdehenkilöt, joille olisin haastattelun tai kyselyn tehnyt. Haastattelumatkat olisivat aiheuttaneet kustannuksia, myöskin puhelinhaastattelut olisivat vieneet aikaa. Valmiisiin aineistoihin perehtyminen tuntui mielekkäämmältä ja valinnan myötä pääsin hyödyntämään ja valitsemaan usean eri sosiaalihuollon projekteja sisältävien aineistojen pohjalta työhöni sopivat dokumentit.

Aineistonkeruuni aloitin hyödyntämällä hakupalvelu Googlea. Pelkästään käyttämällä hakusanaa sosiaalinen kuntoutus, saa tuloksia noin 114 000. Lisäksi hyödynsin opinnäytetyöpankki Theseusta. Muita hyödyllisiä hakusanoja olivat kuntouttava työtoiminta, aikuissosiaalityö, kuntouttava sosiaalityö, sosiaalihuoltolain uudistus, muutamia esimerkkejä mainitakseni. Hakutuloksista poimin lähteitä, joissa teema sosiaalinen kuntoutus esiintyy. Google-haun kautta löysin seuraavia aineistoja työhöni analysoitavaksi: Tampereen kaupungin teettämä sosiaalisen kuntoutuksen selvitystyö vuodelta 2013, kartoitettava kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja niiden vaikutuksista vuodelta 2006 sekä vuonna 2009 julkaistu pro gradu -tutkielma: Sosiaalinen kuntoutus ja asiakkaiden vaikutusmahdollisuudet Koutsi -valmennukseen osallistuneiden kertomana.

Yhtenä aineistonkeruumenetelmänä käytin ns. lumipallo-otantaa, jonka totesin hyödylliseksi menetelmätavaksi kerätessä valmista aineistoa. Lumipallo-otannassa aineiston keruu tapahtui siten, että tutustuessani esim. pro gradu työhön, pääsin lähdeluettelon avulla toisen aineiston pariin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 86.) Lumipallo-otannalla löytyi aineistona hyödyntämäni Kirsti Kuusela ja Inkeri Kvickin Helsingin kaupungin sosiaalivierastolle vuonna 2004 tehty selvitys Pyörre-projekti 2002-2004, Sosiaalinen kuntoutus, toiminnallisuus ja ryhmämuotoinen aikuissosiaalityö. Viides aineisto oli työharjoittelu-paikkani Pärnäsen korjaamo -hankkeesta tehdyt hankesuunnitelma ja loppuraportti.

Muita sosiaaliseen kuntoutukseen liittyviä tutkimuksia löytyi esimerkiksi Sosiaalisen kuntoutuksen käsite 1950-luvulta nykypäivään ja Sosiaalinen kuntoutus nuorten syrjäytymisen ehkäisyn keinona: Tutkimuksen kohteena Voimalinja -hanke. Kymenlaakson ammattikorkeakoulussa on sosiaalisen kuntoutuksen suuntautumislinja, joten tutustuin myös siellä tehtyihin opinnäytetöihin. Suomen Sosiaali ja terveys ry SOSTE:N julkaise-

ma Sosiaalibarometri 2012 yhtenä aiheena on sosiaalinen kuntoutus. Hyödynsin myös eri internetsivustoilta löytämiäni tietoja sopivasta aineistosta, esimerkiksi Kuntoutussäätiön julkaisema kuntoutusalan tieteellis-ammattillinen Kuntoutus-lehti, jonka artikkeleita olen hyödyntänyt pohjatyössäni.

Jossakin vaiheessa aineiston keruuni yhteydessä pohdin aineiston kokoa. Tuomi & Sarajärvi (2009, 85) toteavat, että opinnäyte on tekijänsä harjoitustyö, jonka tarkoituksena on osoittaa oppineisuutta omalta alalta. Tässä mielessä opinnäytteiden aineistojen koot voidaan asettaa omaan arvoonsa, eikä aineiston kokoa tule pitää opinnäytteen merkittävimpänä kriteerinä. Hirsijärvi ym. (2009, 181) mukaan aineistona voi olla vaikkapa vain yksi tapaus tai yhden henkilön haastattelu. Oma aineistoni koostui viidestä valmiista dokumentista. Katsoin sen riittäväksi määräksi, koska valitsemani dokumentit sisältävät esimerkkejä useammasta sosiaalisen kuntoutuksen järjestäjästä ja valintani pohjalta sain vastauksen tutkimuskysymyksiini. Toisaalta loppuvaiheessa totesin, että pienempikin analysoitava aineistomäärä olisi ollut riittävä tuomaan esille vastauksia tutkimuskysymyksiini.

2.3 Aineiston analyysi ja tulokset

Tutkimuksen ydinasia on kerätyn aineiston analyysi, tulkinta ja johtopäätösten teko. Analyysivaiheessa opinnäytetyön tekijälle selviää, minkälaisia vastauksia hän saa ongelmiin. Valmiin aineiston analysointimenetelmän valintaan liittyen tutustuin menetelmäoppaiden avulla vaihtoehtoihin sekä opinnäytetöihin esimerkkistöiden löytämiseksi. Tämä oli haasteellista, koska valmiisiin aineistoihin pohjautuvia AMK -opinnäytetöitä en löytänyt kovinkaan montaa. Pääasiassa käytetyt aineistot pohjautuivat haastatteluihin ja kyselyihin. Toisaalta haastattelutkin on saatettava kirjalliseen muotoon, jolloin analysointitapana käytetään esimerkiksi kaikkien laadullisen tutkimusten perinteiden perusanalyysimenetelmää sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysi on tekstianalyysiä, jolla pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa sekä aineisto saadaan järjestettyä johtopäätösten tekoa varten. (Hirsijärvi ym. 2009, 221; Tuomi & Sarajärvi 2009, 91; 103.) Edellä mainittua pystyy soveltamaan myös valmiissa, kirjallisessa aineistossa.

Opinnäytetyöni analyysimuoto on teorialähtöinen sisällönanalyysi, joka nojaa tiettyyn teoriaan tai malliin. Tutkittava ilmiö, tässä sosiaalinen kuntoutus, määritellään jonkin jo tunnetun mukaisesti. Aineiston analyysia ohjaa valmis aikaisemman tiedon perusteella luotu viitekehys. Päättelyn logiikka on deduktiivinen, eli yleisestä yksityiseen. Tässä yleisestä sosiaalisen kuntoutuksen teoriasta aineistosta löydettyihin esimerkkeihin sosiaalisen kuntoutuksen parissa käytetyistä työmuodoista. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 97; 98; 113)

Tuomi & Sarajärven sisällönanalyysioppaassa kerrotaan tutkija Timo Laineen tekemästä lyhyestä ja ytimekkästä rungosta analyysin toteuttamisen kuvaamiseksi. Opinnäytetyöni analyysivaihe on Laineen rungon mukainen. 1. Ensin päätin mikä valitsemassani aineistossa kiinnostaa, eli tutustuin aineistoon silmäilemällä ja luin tarkemmin etsien tietoa sosiaaliseen kuntoutukseen liittyen. Aineistoihin perehtyessäni löytyi useita mielenkiintoisia dokumentteja, joihin olisi ollut kiinnostava paneutua, mutta pysyökseni rajauksessa ja aikataulussa tuli hyväksyä se, ettei kaikkea voi tämän työn tiimoilta ottaa käsittelyyn. 2. Seuraavaksi kävin läpi valitun aineiston, josta erotin ja merkitsin tekstin käsittelyohjelmaan kirjoittamalla tai copy-paste toiminnolla ne asiakokonaisuudet ja aiheet, jotka sisältyvät kiinnostukseeni. Kaiken muun jätin pois tutkimuksesta. Keräsin aineistoittain nimettyihin tiedostoihin yhteen tekstipätkiä, joissa kuvailtiin kunkin aineiston sisältämän projektin tai palvelun kohderyhmää, toteutusta ja tavoitteita. Tätä vaihetta on nimetty menetelmäkirjallisuudessa aineiston litteroinniksi tai koodaamiseksi. Koodaaminen voi tapahtua juuri siten kuin itse kukin parhaaksi näkee. Tämän vaiheen lopussa minulla oli projekteittain viisi tiedostoa, joihin olin kerännyt kiinnostukseni mukaiset tekstinotot seuraavaa vaihetta varten. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92-93.)

3. Seuraava vaihe Laineen analyysirungon mukaisesti on aineiston luokittelu, teemoittelu tai tyypittely. Teemoittelussa painottuu, mistä kustakin teemasta on sanottu. Kaikkiaan kyse on laadullisen aineiston pilkkomisesta ja ryhmittelystä erilaisten aihepiirien mukaan, joiden pohjalta on mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä aineistossa. Ideana tässä on etsiä aineistosta tiettyä teemaa kuvaavia näkemyksiä. Ryhmittelin projekteittain talletetuista tiedostoista tekstinpätkiä, joissa oli käsitelty sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteita, työmuotoja tai -menetelmiä sekä vaikutuksia, jotka valitsin myös seuraavan vaiheen teemoiksi. Valitsin kullekin teemalle eli aiheelle oman värin. Värin avulla sain maalattua ja eroteltua teksteistä teemoihin sopivia analyysiyksiköitä eli sanoja, lauseenosia tai lauseita. Esim. keltaisella tavoitteet, punaisella työmuodot tai -me-

netelmät jne. Kävin läpi ryhmittelyssä aineistosta poimimani analyysiyksiköt, jotka vielä ryhmittelin ja yhdistelin siten, että laitoin esim. tavoitteita tarkoittavat ilmaukset samaan ryhmään. Tässä vaiheessa valmiina oli tiedostot, joissa oli aineistoista projekteittain poimittuna kussakin projektissa olleet kohderyhmät, työmenetelmät ja tavoitteet. 4. Lopuksi tein vielä yhteenvedon, johon kasasin projekteista vastaavat asiat yhteen tiedostoon sekä poistin ja yhdistelin ylimääräiset samaa tarkoittavat asiat. Näin minulla oli johtopäätösten tekoa varten kaksi koontia, toisen yhteenvedo kaikista projekteista ja toisessa projekteittain koottuna. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92-93; 110.)

Tämän jälkeen oli aineiston käsitteellistäminen, jota tapahtui jo ryhmittelyvaiheessa. Käsitteellistämässä liitetään alkuperäisen aineiston ilmaukset teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin. Pelkistetyn ja ryhmitellyn aineiston avulla kirjoitin Laineen analyysirungon mukaisen viimeisen vaiheen eli tulokset ja yhteenvedon. Tuloksia avatakseni tein yhteenvedosta myös taulukot, johon ryhmittelin tavoitteet ja työmenetelmät sosiaalisen kuntoutuksen lakiehdotuksesta poimimieni käsitteiden pohjalta. Tuloksia oli vielä selitettävä ja tulkittava, eli pohdin analyysin tuloksia ja tein niistä omia johtopäätöksiä. Oli pyrittävä vastaamaan kysymykseen, mitkä olivat olennaiset vastaukset tutkimuskysymyksiini. Lisäksi oli pohdittava, mikä on saatujen tulosten merkitys tutkimusalueella ja mikä laajempi merkitys tuloksilla voi olla. Näiden pohjalta syntyi vielä työn pohdintaosuus. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92-93; 110-111; 117; Hirsijärvi ym. 2009, 229-230.)

3 KUNTOUTUKSEN SOSIAALINEN ULOTTUVUUS

3.1 Määritelmiä ja käsitteitä

Opinnäytetyöni teoreettinen viitekehys on kuntoutuksen psykososiaalinen näkökulma; kuntoutukseen liittyvät sosiaalisen näkökulman sisältävät käsitteet ja määritelmät sekä sosiaalisen syrjäytymisen määritelmä. Käsitteiden valintakriteerissä huomion myös lakiehdotuksen näkökulman sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteiden osalta.

Sanalla kuntoutus voidaan tarkoittaa monia asioita. Lavean määrittelyn mukaan kuntoutus on ihmisen tai ihmisen ja yhteisön muutosprosessi, jonka tavoitteena on toimintakyvyn, itsenäisen selviytymisen, hyvinvoinnin ja työllisyyden edistäminen. Tämän määritelmän mukaan kuntoutuksessa lähtökohtana on elämänhallinnan käsite. Kuntoutuksen ja kuntoutustieteen peruskäsitteisiin kuuluvat hallinta, pystyvyys ja valtaistuminen. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 30-31; Järvikoski & Härkäpää 2011, 131; 140.) Teoriaan perehtyessäni myös toimijuus, toimintakyky ja psykososiaalinen toimintakyvyn käsitteet nousivat esille. Sosiaalisen kuntoutukseen liittyvässä lakiehdotuksessa käsitteistä mainitaan sosiaalinen toimintakyky, sosiaalinen syrjäytyminen, vuorovaikutus, yhteiskunnallinen osallisuus, toimintamahdollisuudet (toimijuus) voimavarojen hyödyntäminen, sosiaaliset vuorovaikutussuhteet. Seuraavaksi avaan tutkimuskysymysteni kannalta oleelliseksi katsomiani käsitteitä.

Hallinnan kokemuksella on tärkeä merkitys sen kannalta, millaisia valintoja ihminen tekee elämässään, millaisia tavoitteita hän asettaa itselleen ja millaiseksi hänen elämänsä muodostuu. Julian Rottenin kehittämän sosiaalisen oppimisteorian mukaan jos ihminen uskoo, että hän voi omalla toiminnallaan saada aikaan itselleen tärkeitä ja arvokkaita tuloksia, hän on alttiimpi toimimaan ja käyttämään voimavarojaan tavoitteen saavuttamiseksi. Tavoitteen saavuttaminen antaa motivaatiota myös uusille yrityksille. Onnistumisen kokemukset lisäävät luottamusta omiin mahdollisuuksiin ja innostavat jatkamaan toimintaa. Kuntoutuminen voidaan ymmärtää oppimis- tai sopeutumisprosessiksi, jossa kuntoutujan psykososiaalisten voimavarojen ja selviytymiskeinojen tukeminen on tärkeämpää kuin esimerkiksi toimintakyvyn rajoitusten yksityiskohtainen kartoitus. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 131-132; 135.)

Pystyvyysodotus viittaa ihmisen uskoon, että hän halutessaan pystyy toteuttamaan ne toiminnot, jotka tarvitaan haluttuihin tavoitteisiin pääsemiseksi. Ihmisen on uskottava mahdollisuuksiinsa, jotta hän jaksaa toimia aktiivisesti tavoitteisiin pääsemiseksi. Jos hän luottaa pystyvyyteensä, hän on valmiimpi asettamaan itselleen arvokkaita tavoitteita ja ponnistelee sinnikkäämmiin niiden saavuttamiseksi. Kuntoutujan hallintaa ja pystyvyyttä tukeva toiminta on tärkeitä kuntoutusprosessin onnistumisen kannalta. Edellä esitellyillä hallinta- ja pystyvyyksäilyksillä on erityinen merkitys, kun ihminen etsii selviytymiskeinoja henkisesti kuormittaviin tilanteisiin, kuten sairauteen, kipuun tai työttömyyteen. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 134-135.)

Elämänhallinta käsitteenä on määritelty usealla tavalla. Ylä- ja alamäet kuuluvat elämänkulkuun ja rytmiin. Itseymmärrys eli itsensä, voimavarojensa ja rajojensa tunteminen auttaa erilaisista tilanteista selviytymisessä. Realistinen käsitys itsestä ja voimavaroista syntyy toiminnan ja toiminnasta saadun palautteen pohjalta. Vuoden 2002 kuntoutuslontoessa todetaan, että kuntoutuksen tavoitteena on ”auttaa kuntoutujaa hallitsemaan elämäntilanteensa”. Elämänhallinnan ulottuvuuksia ovat esim. erilaisten elämäntapahtumien hyväksyminen ja yleinen luottamus siitä, että vaikeistakin tilanteista on mahdollista selviytyä omin avuin tai ystävien tai suurempien voimien tuella. (Kettunen ym. 2009, 49; Järvikoski & Härkäpää 2011, 140-141.)

Valtaistuminen ja voimaantuminen (empowerment) viittaavat kuntoutujan vaikutusmahdollisuuksien, itsemääräämisen, osallisuuden ja hallinnan kokemusten vahvistumiseen kuntoutusprosessin myötä. Voimaantuminen tapahtuu ihmisen oman toiminnan kautta, voimaantumista ei voi antaa. Valtaistumisen lähtökohtana on toimintavallan ja -voiman puuttuminen ja lopputuloksena sen vahvistuminen. Valtaistumisen on tulkittu yleensä prosessiksi, mutta siitä voidaan puhua myös prosessin lopputuloksena. Kuntoutuksessa on kyse kuntoutujan osallistumismahdollisuuksista palvelujen käyttäjänä ja hänen mahdollisuuksistaan tehdä itsenäisiä valintoja. Kuntoutuminen on toimintaedellytysten muuttumista, joka vaatii kuntoutujalta uudenlaisten selviytymiskeinojen oppimista ja tilanteeseen sopeutumista. Kuntoutumisessa tavoitteena onkin auttaa kuntoutujaa käyttämään niitä voimavaroja, jotka mahdollistavat arkisien selviytymisen ja elämänhallinnan. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 95; Kettunen ym. 2009, 64-65; Järvikoski & Härkäpää 2011, 51; 142-143.)

Kettunen ym. (2009, 9) mukaan toimintakyvyn määrittelyssä tavallisin jäsentelytapa on erotella toimintakyky fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen osa-alueeseen. Ihmisen toimintakyky on kokonaisuus ja eri osa-alueet ovat riippuvaisia toisistaan: keho, mieli ja sosiaalinen ympäristö ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Toimintakyvyllä tarkoitetaan yleensä ihmisen valmiuksia selviytyä jokapäiväisen elämän tehtävistä kotona, työssä ja vapaa-aikana. Sosiaalinen toimintakyky viittaa toisaalta ihmisen toimintaan vuorovaikutussuhteissa, toisaalta hänen osallistumiseensa yhteisöjensä ja yhteiskunnan toimintaan. Sosiaalisessa vajaakuntoisuudessa yksilön toimintakyvyn vajaavaisuus on sosiaalisiin ongelmiin liittyvää. Esimerkiksi alkoholiongelmat, vaikea elämäntilanne tai vaikeudet sosiaalisessa vuorovaikutuksessa vaikuttavat esimerkiksi työkykyyn. Niitä ei kuitenkaan pidä sosiaalisesti välttämättä yhtä hyväksyttävänä kuin vaikkapa kipeää selkää tai jalan katkeamista. Toimintakyvyn arviointia pidetään usein perustana sekä kuntoutuksen suunnittelulle että kuntoutuksen tulosten arvioinnille yksilön oman kokemuksen, itsearviointin pohjalta sekä objektiivisena asiantuntija-arviona. (Kettunen ym. 2009, 9; Järvikoski & Härkäpää 2011, 92.)

Koska erityisesti sosiaalinen ja psyykinen toimintakyky ovat hyvin riippuvaisia toisistaan, on järkevää puhua psykososiaalisesta toimintakyvystä. Psykososiaaliseen toimintakykyyn kuuluu kyky selviytyä arjen tilanteista ja huolenpitotehtävistä, olla vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ja solmia sosiaalisia suhteita, ratkaista elämän arkipäiväisiä ongelmatilanteita ja toimia omassa elin- ja toimintaympäristössään. Hyvä psykososiaalinen toimintakyky on syrjäytymisen vastakohta: toimintakykyinen ihminen pysyy osallistumaan omaan elämäänsä sekä yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen elämään aktiivisesti. Oma aktiivinen toiminta ja kokemus omavoimaisuudesta taas vahvistavat ihmisen myönteistä identiteettiä ja selviytymistä. Omatoimisuudella tai itsenäisellä suoriutumalla tarkoitetaan tavallisimmin sitä, että kuntoutuja kykenee aloittamaan ja suorittamaan arkitoimet ilman toisen kehotusta tai apua. (Kettunen ym. 2009, 9; 47-48; 62.)

Järvikoski-Härkäpään (2011) mukaan toimijuus on kuntoutuksen kannalta tärkeä käsite. Jyrki Jyrkämä kuvaa toimijuutta elämänkulun eri vaiheissa tehtävinä valintoina. Ihmiset rakentavat elämänsä ja elämäntilanteitaan toimien ja tehden valintoja erilaisia rajoja ja mahdollisuuksia antavissa rakenteellisissa ja kulttuurisissa olosuhteissa. Toimijuuden käsitteellä on tarkoitettu myös sitä, että ihminen saa aikomiaan asioita tapahtumaan omalla toiminnallaan tai että hänellä on mahdollisuus vaikuttaa ja kokea itsensä

aktiivisena, sosiaaliseen ympäristöönsä vaikuttavana toimijana. Käsite sisältää ajatuksen siitä, että ihmisen toiminta sitoutuu aina aikaan ja sosiokulttuuriseen ympäristöön, kontekstiin ja eri ympäristöt ja tilanteet tarjoavat erilaisia mahdollisuuksia toiminnalle. Kuntoutuksen kannalta kiinnostavia ovat myös toiminnan modaliteetit, erilaiset tulokset toimintaan ja toimijuuteen. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 101-103.)

Jyrki Jyrkämä tarkastelee toimintaa kuuden modaliteetin kautta, joita ovat kykeneminen, osaaminen, haluaminen, täytyminen, tunteminen sekä voiminen. Kykeneminen viittaa perinteiseen fyysiseen ja psyykkiseen toimintakykyyn. Osaaminen viittaa niihin ihmisen tietoihin ja taitoihin, jotka mahdollistavat toimintaa. Haluaminen viittaa puolestaan ihmisen motivaatioon, hänen päämääriinsä ja tavoitteisiinsa eri elämäntilanteissa. Täytyminen tuo toimintaan ulkopuolelta tulevien pakkojen ja paineiden ulottuvuuden: nämä pakot voivat olla fyysisiä, sosiaalisia tai kulttuurisia. Tuntemisen ulottuvuus viittaa niihin tunteisiin, emootioihin ja arviointeihin, jotka kohdistuvat tilanteisiin ja asioihin. Voiminen viittaa niihin mahdollisuuksiin, joita kulloinenkin tilanne ja siihen liittyvät erilaiset rakenteet tuottavat. Kuntoutustyössä toimijuuden eri modaliteettien tarkastelu tarjoaa hyvän lähtökohdan silloin, kun pyritään laatimaan kuntoutussuunnitelmaa tai selvittämään kuntoutuksen mahdollisuuksia ja kuntoutusprosessin etenemisen ongelmia. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 101-103.)

3.2 Sosiaalinen syrjäytyminen ja osallisuus

Seuraavaksi katsaus sosiaaliseen syrjäytymiseen, sosiaaliseen verkostoon ja tukeen liittyvään teoriaan. Syrjäytymisestä puhutaan silloin, kun yksilöä ja yhteisöä yhdistävät siteet heikkenevät ratkaisevasti. Syrjäytymisen tunnusmerkkejä voivat Kettunen ym. (2009) olla työn ja perheen menettäminen, päihde- ja mielenterveysongelmat ja ystävien puuttuminen. Ihminen joutuu syrjäytyessään normaalien sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle ja menettää lähes kokonaan tunteen elämänhallinnasta. Syrjäytymiselle on ominaista ongelmien päällekkäisyys ja kasautuminen. Psykososiaalisiin ongelmiin, kuten mielenterveys- ja päihdeongelmiin sekä muistisairauksiin, liittyy aina psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn heikkenemistä, joko pysyvästi tai ajoittaisesti. Erityisesti mielenterveys- ja päihdeongelmat altistavat syrjäytymiselle ja syrjäytyminen taas edelleen mielenterveys- ja päihdeongelmille. (Kettunen ym. 2009, 53; 79.)

Sosiaalinen syrjäytyminen on prosessi tai tapahtumaketju, jossa osa yhteiskunnan jäsenistä joutuu tahtomattaan sivuun yhteiskunnasta ja yhteisöistä. Sen tunnusmerkkinä on erilaisten resurssien puutteiden tai hyvinvointivajeiden vähittäinen kasautuminen. Syrjäytymisprosessin indikaattoreina käytetään muun muassa matalaa koulutustasoa, kesken jäänyttä koulutusta, ahdasta asumista, asunnon puutteellista varustetasoa, työttömyyttä, ennen aikaista eläkettä, pienituloisuutta, taloudellisia vaikeuksia, ystävien ja luottamuksellisten ihmissuhteiden puuttumista, hankalien ihmissuhteiden esiintymistä, yhteiskunnallisen osallistumisen vähäisyyttä, elämänhallinnan ongelmia, runsasta alkoholinkäyttöä ja huonoa terveydentilaa. Useiden syrjäytymisindikaattorien samanaikainen esiintymien merkitsee sellaista huono-osaisuutta ja sosiaalisten ongelmien vyyhtiä, jota voidaan kuvata moniongelmaisuuksena ja jonka perusteella myös kuntoutusmahdollisuuksien arviointi on perusteltua. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 148-149.)

Syrjäytymisellä tarkoitetaan kasaantunutta huono-osaisuutta, jossa yhdistyvät pitkäaikainen ja usein toistuva työttömyys, toimeentulo-ongelmat, elämänhallintaan liittyvät ongelmat ja syrjäytyminen yhteiskunnallisesta osallisuudesta. Yleisiin rakenteellisiin ilmiöihin kuuluvat sellaiset yhteiskunnan piirteet, jotka saavat osan kansalaisista syrjäytymään tahtomattaan ja ilman omaa syytään valtavirrasta. Näitä piirteitä ovat korkea työttömyysaste, pitkäaikaistyöttömyyden määrä, suuret tuloerot, puutteelliset asumisolosuhteet ja asunnottomuus sekä alhainen koulutustaso. Syrjäytyminen voi johtua voimavarojen ja mahdollisuuksien eli resurssien puutteesta. Puuttuvat resurssit voivat olla aineellisia, psyykkisiä tai sosiaalisia. Sosiaalisten resurssien puutteeksi voidaan lukea myös nyky-yhteiskunnassa tarvittavien tietojen ja taitojen puute. (Kettunen ym. 2009, 54; Järvikoski & Härkäpää 2011, 148.)

Syrjäytyminen voidaan käsittää myös kyvyttömyydeksi tunnistaa ja hyödyntää erilaisia oman elämän kannalta hyödyllisiä voimavaroja ja mahdollisuuksia. Osaltaan tämä ilmenee kokemuksena siitä, ettei ihminen pysty riittävästi vaikuttamaan omaan elämäänsä. Koetut epäonnistumiset johtavat siihen, että ihminen alkaa menettää uskoaan omiin taitoihinsa ja vähentää aktiivista toimintaansa. Esim. työnhaussa toistuvasti pettynyt työntö, ei pian usko omiin mahdollisuuksiinsa saada työtä ja passivoituu vähitellen työnhaakijana. Syrjäytymisen edetessä muut alkavat huolehtia syrjäytyneestä. Tämä johtaa jatkuessaan yhä syvenevään riittämättömyyden tunteeseen, passiivisen, muista riippuvaisen rooli vahvistumiseen sekä itsearvostuksen huonontumiseen, toisin sanoen negatiiviseen kehään. (Kettunen ym. 2009, 53-54.)

Vakavan sosiaalisen syrjäytymisen uhka on yksi kuntoutuksen peruste, tällöin kuntoutuksen yhtenä tavoitteena on estää sosiaalista syrjäytymistä tai toisin ilmaistuna vahvistaa sosiaalista osallisuutta. Sosiaalista osallisuutta ja syrjäytymistä tarkasteltaessa huomio ei ole pelkästään yksilöissä ja sosiaalisissa ryhmissä, vaan myös yhteiskunnassa ja yhteisöissä. Sosiaalinen osallisuus eli inkluusio viittaa yhteiskunnassa sellaisiin rakenteellisiin olosuhteisiin ja käytäntöihin, jossa ihmisten syrjäytymisen riskit ovat vähäiset ja mahdollisuudet osallistua hyvät. Se merkitsee ihmisten pääsyä erilaisiin suhteisiin, organisaatioihin tai rakenteisiin, jotka muodostavat jokapäiväisen elämän perustan. Huomio on myös osallistumismahdollisuuksien yhdenvertaisuudessa, tasa-arvoisessa kohtelussa ja oikeuksissa. Sosiaalinen osallisuus sisältää sekä subjektiivisen että objektiivisen puolen -ihmisen kokemuksen ja toteutuvat käytännöt. Sari Väyrynen (2001) painottaa, että sosiaalinen osallisuus voi tarkoittaa myös mahdollisuutta päättää olla osallistumatta. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 147; 151.)

Kuntoutumisessa sosiaalisella verkostolla on tärkeä merkitys. Kuntoutuja elää osana sosiaalista verkostoa -perheessään, työyhteisössään ja läheistensä joukossa. Mitä enemmän hän saa tukea sosiaalisesta verkostostaan, sitä paremmat mahdollisuudet hänellä on kuntoutua. Sosiaalinen tuki voidaan ymmärtää yleisesti ihmisellä olevaksi tietoon ja kokemukseen perustuvaksi luottamukseksi siihen, että hänestä huolehditaan, häntä rakastetaan ja arvostetaan ja että hän kuuluu vuorovaikutukselliseen kommunikaation ja velvollisuuksien verkostoon. On olemassa emotionaalista, välineellistä, arvioivaa ja tiedollista tukea. Emotionaalinen tuki viittaa rakkauteen, välittämiseen ja arvostamiseen, välineellinen puolestaan auttamiseen erilaisissa konkreettisissa asioissa. Arvioiva tarkoittaa erilaista apua ja tukea päätöksenteossa, valinnoissa tai toimintaa koskevan palautteen saamisessa, ja tiedollinen tuki viittaa erilaisten tietojen ja ohjeiden hankkimiseen ja saamiseen. Ihmisen luontaiset verkostot kuuluvat epäviralliseen tukeen ja ammattilaisten tai palvelujärjestelmien antama tuki on virallista. (Kettunen ym. 2009, 30; 73; Järvikoski & Härkäpää 2011, 88-89.)

Sosiaaliset voimavarat tarkoittavat ihmissuhteissa koettua sosiaalista tukea, joka voi olla luonteeltaan hyvin erilaista. Kuntoutujalle tärkeä voimavara ovat niin kuntoutumisen kun psyykkisen hyvinvoinnin kannalta sosiaalisella tuella on suuri merkitys. Silloin kun ihminen ei ole itse valinnut yksinäisyyttä, se koetaan epätydyttäväksi ja elämänlaatua heikentäväksi. Eristäytyvä ihminen jää myös vaille muiden ihmisten muodostamaa so-

siaalista peiliä ja sen tarjoamaa palautetta. Sosiaalisen peilin puuttuessa kuntoutuja ei löydä itselleen vertaisryhmää, johon samastua ja josta ammentaa tukea omalle identiteetilleen ja elämänmuodolleen. (Kettunen ym. 2009, 66.)

4 SOSIAALINEN KUNTOUTUS JA KUNTOUTTAVA SOSIAALITYÖ

4.1 Sosiaalinen kuntoutus käytännössä

Tea Haimi ja Jaana Hurme ovat vuonna 2007 tehneet pro gradu tutkielman sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen historiasta 1950-luvulta nykypäivään. Haimin ja Hurmeen mukaan sosiaalisen osa-alue on vakiintumaton sekä käsitteen että määritelmän osalta, kun taas kuntoutuksen kolme muuta lohkoa, lääkinnällinen, kasvatuksellinen ja ammatillinen ovat käsitteidensä, menetelmiensä sekä sisältönsä puolesta melko vakiintuneita. Yhteistyörakenteet ja yhdessä toimiminen näyttävät seikkoina, joiden ympärille sosiaalisen kuntoutuksen käsite ja ilmiö rakentuvat. Sosiaalisesta kuntoutuksesta puhutaan, kun halutaan korostaa kaikkien kuntoutuksen elementtien sosiaalista perusluonnetta. Myös kuntoutumista tukevat sosiaaliset ja taloudelliset seikat luetaan kuuluviksi sosiaaliseen kuntoutukseen. Käytännössä sosiaalisen kuntoutuksen piiriin luetaan monenlaisia asioita kuntouttavasta sosiaalityöstä ja suojatöistä aina konkreettiseen rakentamiseen ja kulttuurielämän ratkaisuihin. Sosiaalisena kuntoutuksena pidetään kaikkia niitä asioita, joiden arvioidaan tukevan toimintakyvyltään alentuneiden kansalaisten asumis-, osallistumis- ja liikkumismahdollisuuksia. (Haimi ym. 2007, 39 Mattila-Aalto 2012, 71-72.)

Hinkan ja kumppaneiden mukaan (2006) sosiaalisen kuntoutuksen toimialaan luetaan kuuluvan myös hankkeiden ulkopuolelle jäävien (syrjäytymisuhanalaisten) väestöryhmien tarpeisiin vastaaminen. Sosiaali- ja terveysalalla kehittämishankkeista onkin muodostunut vallitseva tapa tuottaa toimintaa erilaisten ryhmien palvelutarpeisiin. Tässä tilanteessa sosiaalisesti kuntoutukseksi näytetään lukevan myös toiminta, jonka avulla huolehditaan hanke(turva)verkosta pudonneista ihmisistä. Sosiaalisen kuntoutuksen työmuotoja ovat asiakkaan elämäntilanteen kartoittaminen, kuntoutus- tai palvelusuunnitelman laatiminen asiakkaan kanssa, kuntoutuksen tavoitteiden tarkistaminen ja uudelleenmäärittely, yksilökohtainen psykososiaalinen työ, ryhmämuotoinen psykososiaalinen työ sekä sopeutumisvalmennus. Yleisesti sosiaaliseen kuntoutukseen liittyviä yhteistyötä tukevia työmenetelmiä ovat mm. verkostomenetelmät; dialoginen verkostomenetelmä, huolen vyöhykkeistö, huolten kartoittaminen, hyvien työkäytäntöjen keskustelut sekä ennakoitdialogi eli selkeyttävät verkostopalaverit, joita ovat tulevaisuuden muistelu verkostopalaveri, tulevaisuuden muistelu suunnittelupalaveri, alueneuvonpito ja teemaneevnonpito. (Hakkarainen ym. 2012, 105; Mattila-Aalto 2012, 72.)

Kuntoutusjärjestelmä koostuu monista erillisistä ja melko itsenäisistä osajärjestelmistä. Kuntoutusta on sosiaali- ja terveystalvvelujärjestelmässä, työ- ja elinkeinohallinnossa, opetushallinnossa, kansaneläke- ja sosiaalivakuusjärjestelmässä, työeläkejärjestelmässä, pakollisessa tapaturma- ja liikennevakuutuksessa, vapaaehtoisessa tapaturmavakuutuksessa, veteraanien kuntoutuksessa sekä järjestöjen kuntoutustoiminnassa. Kuntoutusjärjestelmä voidaan myös jäsentää erilaisiin toiminnan alueisiin: lääkinnälliseen, ammatilliseen, sosiaaliseen ja kasvatukselliseen kuntoutukseen. Sosiaalihuollon lainsäädännössä ei ole varsinaista sosiaalista kuntoutusta ohjaavaa säännöstä. Sosiaalihuoltolain 17 §:n 3 momentissa säädetään velvollisuudesta huolehtia tiedon jakamisesta muista kuntoutusmahdollisuuksista ja ohjaamisesta niihin. Sosiaalinen kuntoutus on muotoutunut asiakkaan kuntoutusprosessissa omaksi kokonaisuudekseen. Käytännössä toteutettavan sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on kuntoutuksen avulla saavuttaa ja palauttaa kuntoutuvan henkilön kyky selviytyä arkipäivän välttämättömistä toiminnoista, vuorovaikutussuhteista sekä oman toimintaympäristön rooleista luomalla edellytyksiä sosiaaliseen osallistumiseen ja sosiaalisten verkostojen toimivuuteen, tukemalla taloudellista turvallisuutta sekä helpottamaan asumista ja liikkumista. Sosiaalista kuntoutumista voidaan tukea sosiaalihuollon yleisin palveluin ja osin erityislainsäädännön nojalla. Sosiaalisen kuntoutuksen edistäminen on myös keskeinen sosiaalityön tavoite. (STM 2012, 37-38.)

Kuntoutuksen sosiaalinen ulottuvuus on vahvistunut 1990-luvun alusta lähtien aktiivisen sosiaalipolitiikan sekä aikuissosiaalityön kehittämisen myötä. Samalla sosiaalisen kuntoutuksen merkitys syrjäytymisvaarassa olevien tai jo syrjäytyneiden henkilöiden sosiaalisen osallisuuden tukemisessa on korostunut. Nykyään sosiaalisella kuntoutuksella tavoitellaan useimmiten sosiaalihuollon asiakkaiden työmarkkinavalmiuksien edistämistä ja elämänhallinnan lisäämistä, tai toimintakyvyn ja elämänhallinnan ylläpitoa silloin, kun työllistyminen avoimille työmarkkinoille ei ole mahdollista. Kuntoutus edellyttää yleensä monen tahon yhteistyötä. Yhteistyön takaamiseksi kunnissa pitää olla asiakasyhteistyöryhmä, johon kuuluu ainakin sosiaalihuollon, terveydenhuollon, opetus- ja työ- ja elinkeinoviranomaisten ja Kansaneläkelaitoksen edustajat (laki kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä, 497/2003). Yhteistyöryhmä suunnittelee ja seuraa kuntoutuksen yhteistyön sujumista ja asiakkaiden kuntoutuksen toteutumista. (STM 2012, 37-38.)

4.2 Kuntoutusnäkökulma aikuissosiaalityössä

Kuntouttava sosiaalityö on yksi sosiaalisen kuntoutuksen rinnakkaistermi. Kuntouttava sosiaalityö on ihmisten elämänhallinnan kokonaisvaltaista tukemista, jossa huomioidaan työttömyyden seuraukset, huono-osaisuus ja sosiaalinen syrjäytyminen ja etsitään yksilöllisiä ratkaisuja asiakkaalle. Kuntouttavan sosiaalityön osaamista ovat: arjen hallinnan tukeminen, neuvonta ja ohjaus, verkostotyö, toimintakyvyn ja työelämään liittyvien valmiuksien herättelemine. Ammattikäytäntöjä ja työmenetelmiä ovat esimerkiksi: psykososiaalinen työ, palveluohjaus, empowerment -tyyppiset työotteet, verkostotyö, tilannearviot, palvelu- ja aktivointisuunnitelmat. Kuntouttava sosiaalityö on tärkeää ymmärtää tiettyä työmenetelmää laajemmaksi aikuissosiaalityön orientaatioksi, jossa hyödynnetään osallistamista, moniammatillisuutta ja verkostoitumista. Työskentelyssä korostuu tehostettu sosiaalinen tukeminen. Kuntouttavalla sosiaalityöllä on oma tiedollinen ja kokemuksellinen perustansa verrattuna lääkinnälliseen, psykologiseen tai työelämään liittyvään kuntoutukseen. Kuntouttavan sosiaalityön työorientaatiolla voidaan vastata erityisesti aikuis- ja nuorisososiaalityön kehittämishaasteisiin. (THL, hakupäivä 5.2.2014.)

Pelkkä yksilökohtaisen asiakastyön muuttaminen kuntouttavaksi ei ole riittävää. Monimutkaistuvat sosiaaliset ja toimintakykyyn liittyvät haasteet edellyttävät palvelujen rajapinnoilla työskentelemistä. Työssä voidaan painottaa myös rakenteita ja yhteisöjä, jolloin kohderyhmät laajenevat. Järvikoski & Härkäpään (2011) kirjoittavat kuntoutuksen paradigmasta, jolla he tarkoittavat erilaisia ajattelu- ja toimintatapoja, jotka ovat kuntoutustoiminnan perustana ja ohjaavat sen toteutusta. Uusi kuntoutusparadigma korostaa heidän mukaansa asiakaslähtöistä, asiakkaan aktiivisuutta ja osallistumista tukevaa toimintatapaa, jossa auttamis- ja tukitoimet tuodaan lähelle kuntoutujan arkielämää, työprosessia ja elinympäristöä. Mielekäs arkipäivän toiminta ja sosiaalinen tuki ovat kuntoutuksen peruspilareita. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 49; 52; THL, hakupäivä 5.2.2014;.)

Voimavaroja etsitään kuntoutujan verkostosta ja sosiaalisista suhteista. Verkostotapaamiset ja verkoston aktivointi kuntoutujan tueksi ovat tärkeitä toimintoja. Kuntoutumisen onnistumisen kannalta asiakkaan kokeman sosiaalisen tuen lisääminen on erittäin tärkeää. Kuntoutujan tukena olevien ammattilaisten kannalta tämä tuo haasteen verkostomaiseen ja verkostojen kanssa tapahtuvaan työskentelyyn eli verkostotyöhön. Verkostoon voi kulua ammattiauttajia, jolloin puhutaan virallisesta verkostosta eli moniammatilli-

sesta viranomaisverkostosta, sekä kuntoutujalle merkityksellisiä ihmisiä kuten ystäviä, läheisiä ja perheenjäseniä eli epävirallisesta verkostosta. (Kettunen ym. 2009, 30; 73.)

Syrjäytymisen ehkäisyyn kannalta on olennaista ymmärtää sosiaalisia ongelmia. On pyrittävä ennakoimaan ongelmia aiheuttavia olosuhteita ja tukemaan syrjäytymisuhassa olevien elämänhallintaa. Päihteiden väärinkäyttöön tai mielenterveysongelmiin on pyrittävä puuttumaan mahdollisimman varhain, koska niiden pahentuminen aiheuttaa syrjäytymisriskin. Kettunen ym. mukaan (2009) syrjäytyneiden kuntoutuminen on hyvin vaikeaa ja vasta pitkällä aikavälillä tuloksia tuottavaa toimintaa. Kuntoutumisen tulee olla pitkäjänteistä, kokonaisvaltaista ja hyvin pienistä tavoitteista lähtevää. Syrjäytynyt kuntoutuja ei pysty näkemään omia mahdollisuuksiaan ja hänen motivaationsa ja uskonsa kuntoutumiseen on vaikeasti palautettavissa. Hän ei useinkaan luota ammattiauttajiin ja siksi kuntoutumisen kannalta keskeistä avointa ja luottamuksellista vuorovaikutussuhdetta on vaikea luoda. Työntekijältä edellytetään kärsivällisyyttä ja voimavaralähtöistä työtötta sekä kykyä yhteistyöhön eri ammattiryhmien kanssa. Voimavara ja ratkaisukeskeisen työtavan perusajatus on, että ongelmille ei haeta syytä, vaani ratkaisuja lähdetään hakemaan kuntoutujan tavoitteiden pohjalta. Ratkaisun avaimia pyritään löytämään myönteisistä poikkeuksista, onnistumisen kokemuksista tai tulevaisuudesta. Tärkeää on myönteinen asenne ja usko myönteisen muutoksen mahdollisuuteen. (Kettunen ym. 2009, 85-86; 90.)

Psykososiaalinen tukeminen on ensisijaisesti asiakkaan omien voimien etsimistä, jotta hän kykenisi selviytymään arjestaan, ponnistelemaan elämänsä kanssa ja ymmärtämään itseään. Psykososiaalisen tuen tavoitteena on muutos suhteessa toisiin ihmisiin, asioihin ja olosuhteisiin. Itsenäinen toiminta osoittautuu ylivoimaiseksi myös silloin, kun kuntoutuja ei hahmota arjen toimintojen rytmiä ja päiväohjelmaa. Tämä voi näkyä siten, että kuntoutuja taitonsa puolesta suoriutuu arkitoimista mutta tarvitsee muistuttelua asioiden aloittamisessa. Psykososiaalista tukemista on se, että autetaan kuntoutujaa hahmottamaan päivän toimintojen kulku riittävän selkeän ja samanlaisena toistuvan päiväohjelman avulla. Kun työntekijä ei tee liikaa asiakkaan puolesta vaan jättää kuntoutujalle itselleen tilaisuuden ja vastuun jonkin asian hoitamisesta, kuntoutujan on aktivoituttava itse. (Kettunen ym. 2009, 63-64.)

Psykososiaalinen tukeminen pitää sisällään omatoimiseen ohjaamisen ja arkitaitojen vahvistamisen, arkisten itsehallintaan ja sosiaalisuuteen liittyvien taitojen opettamisen,

ohjaamista arkitaidoissa, psykososiaalinen tukeminen tarkoittaakin kuntoutujan motiivointia esim. erilaisten avohoidon tukipalveluiden (tuetun asumisen palvelut, päivä- ja työtoiminta) käyttöön ja omaan itsehoitoon. (Kettunen ym. 2009, 63; 84)

Kuntoutujan jo olemassa olevien voimavarojen selvittämisessä on tärkeää tutustua kuntoutujan tavoitteisiin ja elämäntapaan riittävästi. Erityisen hyödyllistä on kuntoutujan ja hänen läheistensä voimavarojen ja selviytymiskeinojen kysyminen ja osoittaminen. Ihmiset eivät aina pysty hyödyntämään tai tiedostamaan voimavarojaan ja kykyjään selviytyä erilaisista tilanteista. Kuntoutustyöntekijän tehtävä onkin auttaa kuntoutujaa ja hänen läheisiään tunnistamaan ja hyödyntämään näitä käytettävissä olevia mahdollisuuksia. Menneisyys, tulevaisuus ja ongelman esiintymiseen liittyvät poikkeukset voivat olla lähtökohtana, kun työntekijä ja kuntoutuja etsivät ratkaisuja nykyhetken tilanteeseen. Voimavaralähtöisessä lähestymistavassa pyritään osoittamaan kuntoutujalle itselleen tai hänen läheisilleen heidän selviytymisensä salaisuus, tekemään näkyväksi sellainen puoli heidän olemisessaan ja vuorovaikutuksessaan, joka ilmentää avuttomuuden sijasta voimaa ja selviytymiskykyä. Siinä pyritään muuttamaan ihmisen näkemystä ja kokemusta omasta itsestään ja kyvystään toimia. Ongelmien sijasta huomio kiinnitetään voimavaroihin. Näin kuntoutuja voi saada yhteyden omaan voimaansa ja valtaansa, eli kuntoutuja voimaantuu ja valtaistuu. (Kettunen ym. 2009, 69.)

5 TAPAUSESIMERKIT

5.1 Pyörre -projekti

Kirsti Kuusela ja Inkeri Kvick ovat vuonna 2004 tehneet Helsingin kaupungin sosiaalivirastolle selvityksen nimeltä Pyörre -projekti 2002-2004, Sosiaalinen kuntoutus, toiminnallisuus ja ryhmämuotoinen aikuissosiaalityö. Selvitys liittyy Helsingin kaupungin Läntisen sosiaalikeskuksen aikuissosiaalityössä vuosina 2002-2004 toteutettuun alueen sosiaalipalvelutoimistojen yhteiseen projektiin, jonka tavoitteena oli kehittää ryhmämuotoinen kuntouttavan sosiaalityön työmalli ja pohtia sen vakiinnuttamismahdollisuuksia osaksi alueen aikuissosiaalityötä. Kohderyhmä oli iältään 20-58 -vuotiaita ja kursseille osallistui yhteensä 27 asiakasta. Projekti sisälsi neljä noin kuusi viikkoa kestävä sosiaalisen kuntoutuksen Pyörre -kurssi jaksoa, jossa osallistujille tarjottiin mahdollisuus mielekkääseen tekemiseen pienessä ryhmässä, tukea omaan arkielämään liittyvien asioiden työstämiseen, mahdollisuus oman elämäntilanteen jäsentämiseen sosiaalityöntekijän henkilökohtaisilla tapaamisilla, lisäksi osallistujat saivat halutessaan ajan perusterveystarkastukseen. Kurssin tarkan sisällön suunnittelivat osallistujat ja ryhmänohjaajat yhdessä. (Kuusela & Kvick 2004, 5-6; 73.)

Projektin toimintasuunnitelman mukaisia tavoitteita oli vahvistaa asiakkaiden työelämävalmiuksia sekä tukea heidän hyvinvointiaan ja voimavarojen löytämistä, kehittää ja vakiinnuttaa aikuissosiaalityöhön kuntouttava työmalli sekä etsiä uusia työvälineitä ja -menetelmiä sekä määritellä aikuissosiaalityössä kuntouttavan sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen käsitteet. Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet asiakkaan näkökulmasta olivat arkielämää koskevan muutoksen aikaansaaminen ja toimintakyvyn vahvistaminen muutoksen ylläpitämiseksi. Tarkoituksena oli, että osallistuja löytää itseään kiinnostavaa tekemistä ja suunnittelee oman jatkopolkunsa kurssin jälkeiselle ajalle. (Kuusela & Kvick 2004, 7; 23; 47.)

Kurssien työskentelymenetelmiä olivat tutustumiskäynnit ja retket, virikekeskustelut, internetin käytön opettelu, ulkoilu ja liikunta ja ryhmän kiinnostuksen mukaan ruuanlaitto, kuvallinen ilmaisu, kädentaidot ja niin edelleen. Lisäksi oli vuorovaikutustaitojen harjoittelua ryhmässä sekä toiminnallisuutta. Kurssin vaikutuksena oli nähtävissä toimintakykyisyyden elpymistä. (Kuusela & Kvick 2004, 5-73 .)

5.2 Kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja vaikutuksista

Hinkka Terhi, Koivisto Juha ja Haverinen Riitta ovat vuonna 2006 tehneet kirjallisuuskatsauksen, joka koostui 20:sta sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen työmuotoja sekä niiden vaikutuksia käsittelevästä, lähinnä laadullisesta kehittämisprojektista ja arviointiraportista. Projektit ja työmuodot jakaantuvat neljään ryhmään toteuttajaorganisaatioiden ja työn sisällön perusteella: sosiaalitoimen projektit, sosiaalitoimen ja työhallinnon yhteisprojektit ja -työmuodot, kolmannen sektorin toimijoiden toteuttamat projektit ja julkisen ja kolmannen sektorin yhteistyöprojektit. Aikuissosiaalityön asiakkaille ja/tai pitkäaikaistyöttömille kohdistettuja projekteja oli yhdeksän. Aineiston kohderyhmä oli pääasiassa työelämän ja opiskelun ulkopuolella olevia, mutta kuitenkin työikäisiä ja nuoria ja aikuisia, joilla oli syrjäytymisen vaara, elämänhallinnan ongelmia ja/tai alentunut toimintakyky. Projektikohtaisia kohderyhmiä olivat 18-45 -vuotiaat työttömät sosiaalitoimiston asiakkaat sekä pitkäaikaistyöttömät. (Hinkka & Koivisto & Haverinen 2006, 4; 15-16)

Kirjallisuuskatsauksen taustana on ollut kuntouttavan sosiaalityön orientaation kehittyminen sosiaalityön työmenetelmänä erityisesti syrjäytymisvaarassa olevien työelämän ja opiskelun ulkopuolelle jääneiden työikäisten nuorten ja aikuisten auttamisessa. Katsauksen avulla selvitettiin millaisia työmuotoja sosiaalisessa kuntoutuksessa käytetään, millaisilla yhteistyörakenteilla niitä toteutetaan ja mitä tiedetään sosiaalisen kuntoutuksen vaikutuksista vuonna 2000-2005 julkaistujen aineistojen perusteella. Aineisto käsittelee kuntouttavan sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen työmuotoja. (Hinkka & Koivisto & Haverinen 2006, 4; 15)

Hinkka ym. kirjallisuuskatsauksessa kuvattuja työmuotoja ja – menetelmiä olivat suunnitelmallinen työskentelymalli, psykososiaalinen työ (asiakkaan emotionaalinen ja toiminnallinen tukeminen), yhteistyö ja työllistämisen tukitoimet, ryhmämuotoinen kuntouttava sosiaalityö, erilaiset ihmisen voimavarojen aktivoimiseen ja tukemiseen suunnatut työmuodot sekä intensiivinen asiakastyö. Yhteistyötä tehtiin moniammatillisesti yhteistyökumppaneiden kanssa, verkostoyhteistyönä sekä yhteistyönä asiakkaan lähiverkostojen kanssa. Työskentelyssä korostui asiakaskeskeisyys ja kohdeherkkyys, luottamuksellisen asiakassuhteen luominen, työntekijän suhtautuminen ja persoonallisuus sekä asiakkaan sitoutuminen ja motivaatio. Viitekehyksenä oli mainittu esimerkiksi voi-

mavarasuuntautunut viitekehys, jossa toiminnallisuus, vertaisryhmätyöskentely ja vuorovaikutus ovat sosiaalisen kuntoutuksen elementteinä. Työmuotoon kuuluivat tilannekartituksen tekeminen työskentelyn alussa, terapeutin keskusteluapu, tilanteen jäsentäminen, konkreettisten neuvojen antaminen, palveluohjaus ja asioiden hoitamisessa tukeminen ja auttaminen sekä päihteiden käytän käsittely ja hoitoon ohjaaminen. Katsauksessa mainittiin lisäksi henkilökohtaiset keskustelut, koulutus ja ohjaus. Työmuotona olivat myös yksilötyöskentely ja ryhmätapaamiset: elämäntilanteen kartoittaminen, suunnitelman tekeminen ja sen tarkistaminen, sekä jatkosuunnitelman tekeminen. (Hinkka ym. 2006, 17; 21-22.)

Projekteihin liittyviä tavoitteita olivat sosiaalitoimistossa tehtävän aikuissosiaalityön sisällöllinen kehittäminen, kuntouttava sosiaalityö, jonka tavoitteena oli asiakkaiden elämän hallinnan tukeminen yksilökohtaisen sosiaalityön avulla, intensiivinen asiakastyö, sosiaalitoimiston työtapojen kehittäminen, vahvistaa sosiaalisen kuntoutuksen tarpeessa olevien aikuissosiaalityön asiakkaiden työelämävalmiuksia sekä tukea heidän hyvinvointiaan ja voimavarojen löytymistä. Muita projekteihin liittyviä tavoitteita olivat nuorten aikuisten työllistymisen, opiskelemaan hakeutumisen ja kuntoutumisen edistäminen sekä tätä kautta syrjäytymisen ehkäiseminen, pitkäaikaistyöttömien syrjäytymisen ehkäisy ja työelämään johtavalle polulle integrointi. Sosiaalisen kuntoutuksen työmuodon toimivuuden kannalta keskeisiksi elementeiksi hahmottuivat analyysissä seuraavat ulottuvuudet: asiakaskeskeisyys ja kohdeherkkyys, luottamuksellisen asiakassuhteen luominen, työntekijän suhtautumien ja persoonallisuus sekä asiakkaan sitoutuminen ja motivaatio, erityisesti asiakkaan motivoiminen. Asiakasvaikutuksia olivat sosiaalisten taitojen karttuminen, itsetunnon koheneminen, yleisemmin elämänhallinnan paraneminen, työllistämistoimenpiteisiin ja koulutukseen osallistumisen sekä työllistymisen. (Hinkka ym. 2006, 17; 21-35.)

5.3 Koutsi -valmennus

Mira Haapamäki on vuonna 2009 tehnyt pro gradu -tutkielman nimeltä Sosiaalinen kuntoutus ja asiakkaiden vaikutusmahdollisuudet Koutsi -valmennukseen osallistuneiden kertomana.

Sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen Koutsi -hanke käynnistyi Sastamalassa syksyllä 2007. Hankkeen tavoitteena oli vaikeassa työmarkkinatilanteessa olevien henkilöiden työllistämisen edistäminen. Kohderyhmänä olivat koulutuksen keskeyttäneet tai sen ulkopuolelle jääneet nuoret ja pitkään työttömänä olleet, joiden kohdalla työhallinnon peruspalvelut tuntuivat riittämättömiltä. Työttömien erityisryhmä, joiden kohdalla syrjäytymisriski on ilmeinen. (Haapamäki 2009, 39-41.)

Aineiston mukaan hankkeessa toteutettuja työmenetelmiä olivat psykososiaalinen työ, suunnitelmallinen työskentelymalli, työllistämisen tukitoimet, moniammatillinen verkostoyhteistyö ja yhteistyö asiakkaan lähiverkostojen kanssa. Lisäksi mainittiin suunnitelmallisuuteen perustuva työote, epäterveellisten elämäntapojen pohtiminen sekä vertaisryhmät. (Haapamäki 2009, 41-42; 48; 61-67)

Asiakasnäkökulman mukaisia tavoitteita olivat oma-aloitteisuus ja motivoida jokainen asettamaan itselleen omat tavoitteensa. Elämänhallintaan liittyviä elementtejä olivat asiakkaan toimintakyvyn vahvistaminen, voimaantuminen, arjessa selviytymisen kohe-
neminen ja syrjäytymisen ehkäisy. Tarkoituksena oli tukea valmennettavien psyykkistä hyvinvointia ja itsetuntoa. Projektilla oli myös työvoimapolitiittiset tavoitteensa. (Haapamäki 2009, 39-41.)

5.4 Case Tampere

Tampereen kaupunki on vuonna 2013 julkaissut sosiaalisen kuntoutuksen palveluista ja hyvistä käytännöistä teettämänsä selvitystyön. Selvityksen tavoitteena oli kartoittaa sosiaalisen kuntoutuksen nykyiset palvelut, palvelutarpeet ja -vajeet Tampereen kaupungin alueella sekä etsiä ja kuvata valtakunnallisesti hyviä käytäntöjä sosiaalisen kuntoutuksen järjestämisestä Tampereen kokoluokan kaupungeista sekä Suomesta että Euroopasta. (Kesä ym. 2013, 10;54)

Selvityksen mukaan Tampereella toimiva sosiaalisen kuntoutuksen ryhmäpalvelu tavoittaa tällä hetkellä kaikkein haastavimmat asiakkaat. Ryhmäpalvelua tuotetaan virallisesti kuntouttavana työtoimintana noudatellen pääasiassa sen minimitavoitteita (1 päivä viikossa, 4 tuntia päivässä). Tämä edellyttää, että asiakkailla on voimassa oleva aktiivointisuunnitelma, jonka tekemiseen osallistuvat kunnan ja TE -hallinnon viranomaiset

sekä asiakas itse. Sosiaalisen kuntoutuksen ryhmätoiminnan jälkeen osa asiakkaita etenee työelämäosallisuutta tukevaan kuntouttavaan työtoimintaan. Asiakas voi aloittaa kuntouttavan työtoiminnan ryhmässä, aloitusryhmäpalvelussa, tai yksilöllisesti työtoiminnan ja yksilöohjauksen yhdistelmänä. Sosiaalisen kuntoutuksen ryhmäpalvelua tarjotaan nykyisellään lähinnä niille asiakkaille, jotka ovat olleet työttöminä yli 500 päivää sekä useille erityisryhmille. (Kesä ym. 2013, 10;54)

Selvityksessä mainittuja sosiaalisen kuntoutuksen palveluita Tampereella ovat sosiaalisen kuntoutuksen ryhmäpalvelu, aikuissosiaalityön sosiaalisen kuntoutuksen ryhmätoiminta sekä kuntouttavan työtoiminnan aloitusryhmäpalvelu. Kyseisten palveluiden tavoitteina on elämänhallinnan, osallisuuden ja työelämävalmiuksien kartoittaminen ja lisääminen, asiakkaiden poluttaminen kohti työelämää, jotta he pääsevät etenemään pois viimesijaisten palveluiden piiristä, asiakkaiden toiminta- ja työkyvyn kartoittaminen ja palauttaminen, työhön, koulutukseen tai seuraavaan työllistymistä edistävään palveluun siirtymisen edistäminen sekä työelämäosallisuuden lisääminen. Tarkoituksena on luoda palvelukokonaisuus, jolla ehkäistään pitkäaikaistyöttömyyden syntymistä ja jatkumista. Työtoiminnan ja yksilöohjauksen tavoitteena on tukea asiakasta kohti työelämää tai koulutusta. Myös itsetuntemuksen ja vuorovaikutustaitojen lisääminen mainitaan tavoitteissa. Palveluiden tarkoituksena on luoda perusta asiakkaan siirtymiselle seuraavaan työtoimintapaikkaan tai muuhun soveltuvaan palveluun. (Kesä ym. 2013.)

Palveluissa käytettäviä työmenetelmiä ovat toiminnalliset menetelmät, vertaistuki, tutustumiskäynnit sekä esittelyt eri palveluista. Ryhmämuotoisessa ja kurssimuotoisessa jaksossa eri keinoin tutustutaan jatkopolkupaikkoihin ja itseensä. Tärkeää on säännöllisen päivärytmin opettelu ja työelämävalmiuksien vahvistaminen, asiakkaan oman hyvinvoinnin edistäminen (terveys, ravinto, liikunta, sosiaaliset suhteet jne.), erilaiset teemat (päänteiden käyttö, itsetunto, voimavarat, stressinhallinta, vuorovaikutustaidot), tietotekniikka, työnhaun asiakirjat sekä tutustumiskäynnit työtoimintaa tarjoaviin yhdistyksiin sekä opiskelu- ja työpaikkoihin. Yksilöohjauksessa asiakas saa tarvittaessa tukea myös elämänhallintaan, terveydentilaan liittyvissä kysymyksissä, päihde- ja mielenterveysongelmiin sekä oman ammattialan löytymiseen liittyvissä asioissa. (Kesä ym. 2013.)

Palveluiden tuottamia asiakasvaikutuksia ovat asiakkaan voimaantuminen, poluttuminen eteenpäin kohti työelämää sekä asiakas saa tietoa ja tukea. Asiakkaan arjen hallinta,

vertaistuki ja tietotaidot lisääntyvät. Asiakas pääsee osalliseksi työyhteisöön ja saa mielekästä tekemistä. Lisäksi hän saa näkymiä tulevaisuuteen sekä toiminta- ja työkyky palautuu. (Kesä ym. 2013.)

5.5 Pärnäsen korjaamo -hanke

Kainuun maakuntayhtymän hallinnoima hanke Virta – Pidämme huolta työ- ja toimintakyvystämme sekä tulevaisuudestamme. Hankkeen osahankkeita olivat Koski, Putous, Saari ja Silta. Hanke toteutettiin vuosina 2011 – 2013. (Virta hankesuunnitelma 2011, 2.) Kuusamon kaupungin toteuttama Pärnäsen korjaamo kuului Saari osahankkeeseen. Osahankkeen päämääränä oli aikuissosiaalityön pitkäaikaisasiakkaiden pysyvän syrjäytymisen ehkäisy sekä auttaminen koulutukseen tai työhön. Mikäli asiakas todettiin työkyvyttömäksi häntä autettiin työkyvyttömyyseläkkeelle. Hankkeeseen ohjautui pitkäaikaisasiakkaita, jotka tarvitsivat väyliä osallisuuteen ja räätälöityjä kuntoutuspalveluja. Hankkeessa oli vuosittain 10 asiakasta työklonikkajaksolla ja 10-20 asiakasta päivätoimintojen piirissä. (Kainuun sote 2013, 6-7.)

Kuusamon osahanke Pärnäsen korjaamo syntyi halusta kehittää erityisesti aikuissosiaalityötä ja siihen liittyviä ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen palveluja. Huolena oli erityisesti toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaat. Asiakkaille lähdettiin kehittämään päivätoimintaa ja kunnallisia työklonikkatutkimuksia. Luoduilla palveluilla haluttiin tukea vaikeasti syrjäytyneiden ja syrjäytymisuhassa olevien asiakkaiden paluuta yhteiskunnalliseen osallisuuteen vahvistamalla sosiaalista toimintakykyä ja ammatillisen kuntoutuksen edellytyksiä. Päivätoimintapalveluilla haluttiin tarjota tälle asiakasryhmälle mielekästä tekemistä elämänhallinnan säilyttämiseksi. (Kainuun sote 2013,127.)

Tavoitteena oli kehittää päivä- ja työklonikkatoimintaa työvoimanpalvelukeskustyyppisen asiakaspalvelu Askeleen kautta työkyvyttömyyseläkkeelle päässeille asiakkaille ja aikuissosiaalityön pitkäaikaisasiakkaille. Tavoitteena oli myös kehittää erityisesti aikuissosiaalityötä ja siihen liittyviä ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen palveluja sekä tukea vaikeasti syrjäytyneiden ja syrjäytymisuhassa olevien asiakkaiden paluuta yhteiskunnalliseen osallisuuteen. Hankkeen tavoitteita asiakkaan näkökulmasta olivat sosiaalisen toimintakyvyn ja sosiaalisen vuorovaikutuksien edellytyksien vahvistaminen sekä mielekkään tekemisen tarjoaminen elämänhallinnan tukemiseksi ja säilyttämiseksi,

ylläpitää toimintakykyä, tarjota sosiaalista kanssakäymistä ja vahvistaa osallisuutta. Lisäksi päivätoiminnan avulla tuettiin mm. asiakkaan päihteettömyyttä, vuorokausirytmien säilymistä sekä toimintakyvyn ylläpitämistä. Yhtenä näkökulmana oli myös ammatillisen kuntoutuksen edellytysten vahvistaminen. (Kainuun sote 2013,127-132.)

Palvelut perustuivat tehtyihin asiakas-, kuntoutus- ja aktivointisuunnitelmiin. Asiakaspalvelu Askeleessa tehdään säännöllisiä asiakasanalysejä, joiden avulla kartoitetaan asiakkaiden etenemistä työllistymispolulla ja etsitään ne asiakkaat, jotka ovat pudonneet palvelujen piiristä. Palveluprosessiin liittyvät alkuhaastattelut, terveystarkastukset sekä työkyvyn arviot. Työmuotoja ja -menetelmiä ovat palvelupaketit (työpainotteinen kliinikkatutkimus, koulutuspainotteinen kliinikkatutkimus sekä eläkepainotteinen klinikkatutkimus), päivätoiminta sekä moniammatillisen työryhmän yhteistyö. Yhteistyö toteutui myös teemaryhmätyöskentelynä, jossa mietittiin palveluverkostona toimintakäytäntöjä eri ongelmatilanteisiin ja yksilökohtaiseen asiakastyöhön. Yhtenä työmuotona oli kehittäjäasiakastoiminta ja yhteisökokouskäytäntö. Teemaryöskentelyssä teemoja olivat liikunta ja terveellinen ruokavalio, arjen taidot, yhteisöpalaverit, porinapiirit ja kädentaidot. Päivätoiminnassa korostui toimintakyvyn ylläpitäminen, mielekäs tekeminen, hyvinvoinnin edistäminen, arjen hallinta ja osallisuus. Pärnäsen ryhmämuotoisessa toiminnassa vahvistui sosiaalisen kuntoutuksen elementtejä, joilla kuntoutettiin esikuntoutusidean näkökulmasta edelleen ammatilliseen kuntoutukseen. (Kainuun sote 2013,127-132.)

Pärnäsen korjaamohankkeen kanssa yhteistyössä toimi myös Luotsi -hanke, jonka tavoitteena on mukautettujen työmarkkinoiden kehittäminen ja jatkopolkujen luominen Pärnäsen asiakkaille. Yhteistyössä Pärnäsen kanssa kehitetään avointa työklubitoimintaa, joka sisältää työnhakukoulutusta, työpaikkakäyntejä, liikuntatuokioita, asiantuntijataapaamisia, vertaistukea, retkiä sekä teemapäiviä. Klubitoiminta oli uusi sosiaalisen kuntoutuksen palvelu Asiakaspalvelu Askeleen ja Pärnäsen asiakkaille. (Kainuun sote 2013,127-132.)

6 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimusongelmaan ja siitä johdettuihin tutkimuskysymyksiin annetaan kerätyn aineiston avulla vastausta. Tutkimuskysymykseni olivat: Miten työttömille kohdennettua sosiaalista kuntoutusta on järjestetty ennen lakiuudistusta, millaisia työmenetelmiä ja työmuotoja löytyy valmiin aineiston pohjalta? Millaisia sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteita näissä on nähtävissä? Opinnäytetyöni teoreettinen viitekehys koostui kuntoutuksen sosiaalisesta ulottuvuudesta, siihen liittyvistä käsitteistä ja määritelmistä sekä sosiaalisen syrjäytymisen ja osallisuuden määritelmästä. Käsitteiden valintakriteerissä huomion myös lakiehdotuksen näkökulman sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteiden osalta. Käsitteitä olivat kuntoutuksen peruskäsite elämänhallinta sekä hallinta, pystyvyys, valtaistuminen, toimijuus ja psykososiaalinen toimintakyky. Sosiaalisen kuntoutukseen liittyvässä lakiehdotuksessa käsitteistä mainitaan sosiaalinen toimintakyky, sosiaalinen syrjäytyminen, vuorovaikutus, yhteiskunnallinen osallisuus, toimintamahdollisuudet (toimijuus) voimavarojen hyödyntäminen sekä sosiaaliset vuorovaikutussuhteet. Teoriaosassa käsitelin myös kuntouttavan sosiaalityön määritelmää.

Palveluiden perustana nähtävissä oli suunnitelmallinen työskentelymalli, joka sisältää alkuhaastattelut, tilannekartoituksen työskentelyn alussa sekä asiakas-, kuntoutus- ja aktivointisuunnitelmat. Yksilötyöskentelyyn liittyviä asioita olivat elämäntilanteen kartoittaminen, suunnitelman tekeminen ja sen tarkistaminen, sekä jatkosuunnitelman tekeminen. Toteutetuissa palveluissa työmuotona on ollut yksilökohtainen sosiaalityö, kuntouttava sosiaalityö, ryhmämuotoinen kuntouttava sosiaalityö, psykososiaalinen työ (asiakkaan emotionaalinen ja toiminnallinen tukeminen) sekä intensiivinen asiakastyö.

Laadin aineiston pohjalta kolme taulukkoa, jotka antavat vastausta tutkimuskysymyksiini. Taulukoissa on ryhmiteltyä esimerkeissä esille tulleet sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet, työmuodot ja -menetelmät sosiaalihuoltolain ehdotusta (31§) peilaten.

Taulukko 1. Toimintakyvyn ja sosiaalisen toimintakyvyn vahvistaminen, niihin liittyvät tavoitteet ja työmuodot ja -menetelmät.

Toimintakyvyn ja sosiaalisen toimintakyvyn vahvistaminen	
Tavoitteet	Työmuodot ja -menetelmät
<ul style="list-style-type: none"> - Itseään kiinnostavan ja mielekkään tekemisen löytäminen ja tarjoaminen. Motivointi omien tavoitteiden asettamiseen - Arkielämää koskevan muutoksen aikaansaaminen, elämänhallinnan tukeminen ja säilyttäminen, arjessa selviytymisen kohentaminen, päihteettömyyden, vuorokausirytmien säilymisen ja toimintakyvyn ylläpitämisen tukeminen - Hyvinvoinnin ja voimavarojen tukeminen ja löytäminen - Voimaantumisen - Itsetuntemuksen lisääminen. Psykkisen hyvinvoinnin ja itsetunnon tukeminen - Toimintakyvyn (myös sosiaalisen) vahvistaminen ja palauttaminen 	<ul style="list-style-type: none"> - Mielekäs tekeminen pienessä ryhmässä - Toiminnalliset menetelmät; tutustumiskäynnit ja retket, virikekeskustelut, internetin käytön opettelu, ulkoilu ja liikunta ja ryhmän kiinnostuksen mukaan ruuanlaitto, kuvallinen ilmaisuus, kädentaidot, arjen taidot, porinapiirit, säännöllisen päivärytmien opettelu ja työelämävalmiuksien vahvistaminen, - Teematyöskentely; liikunta, terveys, terveellinen ruokavalio ja ruoanlaitto, epäterveellisten elämäntapojen pohtiminen, päihteiden käyttöön liittyvä teema, esittelyt eri palveluista, asiakkaan oman hyvinvoinnin edistäminen (itsetunto, voimavarat, stressinhallinta, sosiaaliset suhteet ja vuorovaikutustaidot), tietotekniikka, työnhaun asiakirjat sekä tutustumiskäynnit työtoimintaa tarjoaviin yhdistyksiin sekä opiskelu- ja työpaikkoihin. - Vertaisryhmätyöskentely - Oma-aloitteisuuden korostaminen - Erilaiset ihmisen voimavarojen aktivoimiseen ja tukemiseen suunnatut työmuodot

Psykososiaaliseen toimintakykyyn kuuluu kyky selviytyä arjen tilanteista ja huolenpito-tehtävistä, olla vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ja solmia sosiaalisia suhteita, ratkaista elämän arkipäiväisiä ongelmatilanteita ja toimia omassa elin- ja toimintaympäristössään. Omatoimisuudella tai itsenäisellä suoriutumisella tarkoitetaan tavallisimmin sitä, että kuntoutuja kykenee aloittamaan ja suorittamaan arkitoimet ilman toisen kehoitusta tai apua. Taulukko 1. kuvastaa esimerkeissä asiakkaan toimintakyvyn vahvistamiseen liittyviä tavoitteita. Sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi useimmiten käytetty työmuoto esimerkeissä on toiminnallisuus ja ryhmämuotoinen toiminta.

Taulukko 2. Sosiaalisen syrjäytymisen torjuminen ja siihen liittyvät tavoitteet, työmuodot- ja menetelmät.

Sosiaalisen syrjäytymisen torjuminen	
Tavoitteet	Työmuodot ja -menetelmät
<ul style="list-style-type: none"> - Syrjäytymisen ehkäisy, syrjäytyneiden ja syrjäytymisuhassa olevien asiakkaiden tukeminen yhteiskunnalliseen osallisuuteen palaamiseksi. - Työelämävalmiuksien kartoittaminen, vahvistaminen ja lisääminen. Asiakkaiden työkyvyn kartoittaminen ja palauttaminen. - Työllistämisen tukitoimet. - Nuorten aikuisten työllistymisen, opiskelemaan hakeutumisen ja kuntoutumisen edistäminen sekä ehkäistä tätä kautta syrjäytymistä. - Pitkäaikaistyöttömien syrjäytymisen ehkäisy ja työelämään johtavalle polulle integrointi. Vaikeassa työmarkkinatilanteessa olevien henkilöiden työllistämisen edistäminen. - Oman kurssin jälkeisen jatkopolun suunnittelu. Asiakkaan poluttaminen kohti työelämää, viimesijaisten palveluiden piiristä pois pääseminen. Työhön, koulutukseen tai seuraavaan työllistymistä edistävään palveluun siirtymisen edistäminen - Palvelukokonaisuuden luominen, jolla ehkäistään pitkäaikaistyöttömyyden syntymistä ja jatkumista. - Ammatillisen kuntoutuksen edellytysten vahvistaminen. 	<ul style="list-style-type: none"> -T työkyvyn arviot. Perusterveystarkastukset. - Työtoiminta ja päivätoiminta, palvelupaketit: työpainotteinen klinikkatutkimus, koulutuspainotteinen klinikkatutkimus sekä eläkepainotteinen klinikkatutkimus. - Moniammatillinen työ, verkostoyhteistyö ja yhteistyö asiakkaan lähiverkoston kanssa. Työskenteleminen yhteistyökumppanien kanssa. Teemaryhmätyöskentely, jossa mietittiin palveluverkostona toimintakäytäntöjä eri ongelmatilanteisiin ja yksilökohtaiseen asiakastyöhön. - Yksilöohjaus, jossa asiakas saa tarvittaessa tukea myös elämänhallintaan, terveydentilaan liittyvissä kysymyksissä, päihde- ja mielenterveysongelmiin sekä oman ammattialan löytymiseen liittyvissä asioissa. Mahdollisuus oman elämäntilanteen jäsentämiseen sosiaalityöntekijän henkilökohtaisilla tapaamisilla. Terapeuttinen keskusteluapu, tilanteen jäsentäminen, konkreettisten neuvojen antaminen, palveluohjaus ja asioiden hoitamisessa tukeminen ja auttaminen. Päihteiden käytön käsittely ja hoitoon ohjaaminen. Henkilökohtaiset keskustelut, koulutus ja ohjaus. - Asiakaskeskeinen ja kohdeherkkä työskentely, luottamuksellinen asiakassuhde ja sen luominen, työntekijän suhtautumien ja persoonallisuus. - Asiakkaan motivoiminen ja sitouttaminen. - Omaan arkielämään liittyvien asioiden työstämisen tuki.

Vakavan sosiaalisen syrjäytymisen uhka on yksi kuntoutuksen peruste, tällöin kuntoutuksen yhtenä tavoitteena on estää sosiaalista syrjäytymistä tai toisin ilmaistuna vahvistaa sosiaalista osallisuutta. Kuntoutumisessa sosiaalisella verkostolla on tärkeä merkitys. Mitä enemmän kuntoutuja saa tukea sosiaalisesta verkostostaan, sitä paremmat mahdollisuudet hänellä on kuntoutua. On olemassa emotionaalista, välineellistä, arvioi-

vaa ja tiedollista tukea. Kuntoutujalle tärkeä voimavara on niin kuntoutumisen kun psyykkisen hyvinvoinnin kannalta on sosiaalinen tuki. Sosiaalisen peilin puuttuessa kuntoutuja ei löydä itselleen vertaisryhmää, johon samastua ja josta ammentaa tukea omalle identiteetilleen ja elämänmuodolleen. Taulukko 2. kuvastaa esimerkeissä esille tulleita sosiaalisen syrjäytymisen torjumiselle asetettuja tavoitteita, joiden avulla asiakkaan osallisuus vahvistuu. Moniammatillisen työn merkitys korostuu, sillä syrjäytymisuhan alla olevat asiakkaat voivat olla moniongelmaisia ja asiakkaana sekä sosiaali- että terveystalveissa. Myös yksilöohjauksella on tärkeä asema, jotta asiakas voi luottamuksellisesti käydä tilannettaan läpi ja tehdä itseään koskevia tavoitteellisia suunnitelmia.

Taulukko 3. Vuorovaikutuksen ja yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistaminen ja siihen liittyvät tavoitteet, työmuodot ja -menetelmät.

Vuorovaikutuksen ja yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistaminen	
Tavoitteet:	Työmuodot ja -menetelmät
<ul style="list-style-type: none"> - Vuorovaikutustaitojen lisääminen. - Vuorovaikutuksien edellytyksien vahvistaminen. - Sosiaalinen kanssakäyminen ja osallisuuden vahvistaminen. - Työelämäosallisuuden lisääminen. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kurssin sisällön suunnittelu yhdessä osallistujien ja ryhmänohjaajien kesken. - Yhteisökokouskäytäntö ja yhteisöpalaverit - Kehittäjä -asiakastoiminta - Vuorovaikutustaitojen harjoittelu ryhmässä.

Työelämäosallisuus lisää yhteiskunnallista osallisuutta (Taulukko 3.) Tällöin se on yksi vuorovaikutuksen ja yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamiseen tähtäävä tavoite. Kehittäjäasiakastoiminnalla vahvistetaan asiakasosallisuutta ja vuorovaikutusta, koska asiakkaat pääsevät itse vaikuttamaan toiminnan sisältöön ja sen kehittämiseen. Työttömiltä puuttuu työyhteisön tuoma sosiaalinen verkosto. Työ- ja päivätoiminnan avulla asiakas pääsee osalliseksi yhteisöön ja myös vuorovaikutustaidot ja sosiaalinen kanssakäyminen vahvistuvat.

Tapausesimerkeistä on nähtävissä, että sosiaalinen kuntoutus terminä jättää tilaa monenlaiselle toiminnalle, jonka nähdään edistävän ihmisen toimintamahdollisuuksia yhteiskunnassa. Esimerkkejä työmuodoista ja -menetelmistä sekä tavoitteista löytyi runsaasti, enemmän kuin alkuun ajattelin. Toisaalta tämä vahvistaa sen, että sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet tulee olla yksilöllisesti suunniteltuja sekä tavoitteisiin pääsemiseksi ei voi käyttää yhtä ainuttakaan työskentelymenetelmää. Jokaisen asiakkaan kohdalla on pohdit-

tava tilanteeseen ja tavoitteeseen sopivaa keinoa. Toiminta perustuu suunnitelmallisuuden ja yhdessä asiakkaan kanssa laadittuihin suunnitelmiin. Verkostotyö ja työskentely yhteistyökumppaneiden kanssa on tärkeää. Työmenetelminä toimivat sekä yksilö- että ryhmätyöskentely, joista molempia on käytetty rinnakkain. Ryhmätyöskentelyssä mahdollistuu vuorovaikutustaitojen kehittyminen, yhteisöllisyys sekä tunne ryhmään kuulumisesta, joka usein syrjäytymisuhkan alla puuttuu. Ryhmämuotoisen työskentelyn kautta myös sosiaalinen toimintakyky vahvistuu. Yksilötyöskentelyn vahvuutena on luottamuksellisen asiakassuhteen synnyttäminen ja yksilöllisen valmennuksen toteuttaminen. Päivätoiminta mahdollistaa usein kadoksissa olevan päivärytmin palauttamisen. On tärkeää, että päivätoiminta suunnitellaan yhdessä asiakkaiden kanssa, jotta toiminta on mielekästä ja motivoivaa. Päivätoiminnan avulla asiakkaan toimintakykyisyys vahvistuu. Päihdeongelmaisen osalta sosiaalisen kuntoutuksen keinoin tuetaan myös päihteettömyyttä.

Aineistossa nousi esille verkostotyö sekä moniammatillinen yhteistyö. Kuntoutus on pirstaloitunutta ja jokainen toimija on toiminut omalla kentällään. On tärkeää tehdä yhteistyötä ja kehittää yhteisiä toimintamalleja. Näin asiakkaan etu toteutuu parhaiten. Jatkopolkujen löytäminen nousi myös esille. Ei riitä, että asiakas voimaantuu tietyn aikaisen toiminnan avulla vaan on tärkeää, että toiminnalle saadaan jatkuvuutta.

7 LOPUKSI

7.1 Poimintoja liittyen sosiaalisen kuntoutuksen lakiehdotukseen

Sosiaalihuoltolain uudistuksen myötä sosiaalinen kuntoutus on saamassa ensimmäistä kertaa lainmukaisen määritelmän, joka selkeyttää sosiaalisen kuntoutuksen asemaa osana kuntoutuskokonaisuutta. Sosiaalihuoltolain uudistuksen arvioidaan astuvan voimaan vuonna 2015. Uudistuvasta sosiaalilaista huolimatta, sosiaalisen kuntoutuksen sisällöt syntyvät kuntoutujakohtaisesti asiakkaan ja asiantuntijoiden yhteistyöllä. Myös lakiesityksen mukaan sosiaalisen kuntoutuksen sisältö sovitetaan yksilöllisesti kuntoutujan elämäntilanteeseen. Sosiaalihuoltolain uudistuksen myötä laki määrittelee myös sosiaalisen kuntoutuksen kannalta tärkeitä tuen tarpeita ja sen odotetaan vastaavan monenlaisiin tarpeisiin. Lakiehdotuksen mukaan sosiaalista kuntoutusta järjestettäisiin muun muassa ihmisen toimintakyvyn ylläpitämiseksi sekä syrjäytymisen torjumiseksi. Sosiaalisen kuntoutuksen suunnittelu ja toteutus on kunnan sosiaalihuollon vastuulla. Sosiaalista kuntoutusta toteuttaessa sen on toimittava yhteistyössä terveydenhuollon, työ- ja elinkeinotoimen, opetustoimen ja muiden tahojen kanssa. (Kuntoutussäätiö 2013, hakupäivä 4.11.2013; Kesä, Kinnunen, Ala-Kauhaluoma, Laiho, Müller & Joutsen 2013, 6; Kananoja 2012, 37; Kuntoutusportti 2013, hakupäivä 4.11.2013.)

Johdannossa toin esille ehdotuksen pykälät 16 ja 17, jotka koskevat toimintakykyyn liittyvän tuen tarpeen määrittelemiseksi sekä tuen tarvetta sosiaalisen syrjäytymisen torjumiseksi sekä 31 §, jossa on ehdotus sosiaalisen kuntoutuksen järjestämiseksi. Sosiaalityöstä säädetään sosiaalihuoltolain 18 §:ssä. Kyseisen lainkohdan mukaan sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa ja sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä muita tukitoimia, jotka ylläpitävät ja edistävät yksilöiden ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta. Tarkoituksena on edistää henkilön mahdollisuuksia riittävän aikaisessa vaiheessa aktiivisesti selvittää ongelmiaan. Sosiaalihuoltoasetuksen 7 §:ssä määritellään sosiaalityön toteuttamistavoiksi yksilö-, perhe- ja yhdyskuntatyö sekä hallinnollinen sosiaalityö ja muut tarpeelliset menetelmät. (STM 2012, 23.)

Olennaista sosiaalisen kuntoutuksen toteuttamisen näkökulmasta on hyvinvoinnin konkretisointi kunkin palveluja tarvitsevan ihmisen kohdalla asiakaslähtöisesti eli hänen yksilölliseen tilanteeseensa sovittaen. Sosiaalisen kuntoutuksen tarpeet voidaan Kananojan

mukaan sijoittaa seuraaville alueille: identiteetin ja roolien muutoksiin liittyvät tarpeet; ihmissuhteisiin, muun muassa perhesuhteisiin ja niiden muutoksiin liittyvät tarpeet; keskeisiin harrastuksiin, ryhmäjäsenyyksiin, sitoutumisiin ja niiden muutoksiin liittyvät tarpeet; sosiaaliseen toimintakykyyn, arkielämän taitoihin, yhteiskunnan pelisääntöjen tuntemiseen ja noudattamiseen liittyvät tarpeet; osallisuuteen, liittymishaluun ja -mahdollisuuksiin sekä vaikutusmahdollisuuksiin liittyvät tarpeet sekä syrjäytymisriskeihin tai syrjäytymisen vähentämiseen/poistamiseen liittyvät tarpeet. (Kananoja 2012, 38.)

Sosiaalisen kuntoutuksen keinoarsenaali edellä kuvattuihin tarpeisiin vastaamiseksi muodostuu osuvasti ajoitetuista kuntoutuskursseista ja vertaisryhmistä, sopeutumisvalmennuksesta, yksilö- ja ryhmäkohtaisesta sosiaalityöstä ja kuntoutusohjauksesta, yksilöllisesti määräytymistä osallisuuden areenoista ja rohkaisemisesta toimintaan näillä areenoilla, tukihenkilöistä, tarvittaessa asiantuntevasta terapiasta sekä yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen valmentavista kokemuksista. Sosiaalisen kuntoutuksen sisältö muotoutuu yksilöllisesti. Sen vuoksi on tarpeen, että kuntoutuksen pohjana on yksilöllinen elämäntilanteen kartoitus ja tuen tarpeiden arviointi yhdessä kuntoutujan kanssa. Silloin kun sosiaalinen kuntoutus ei lähde liikkeelle sairaudesta tai vammasta vaan sosiaalisesta ongelmasta, on tärkeä tuntea ihmisen sosiaaliset vahvuudet ja rajoitukset. Näin syntyy yhteinen näkemys siitä, miten vahvuuksia voidaan hyödyntää ja miten rajoituksia voidaan kompensoida. Tämä on kaiken kuntoutuksen keskeinen periaate. (Kananoja 2012, 39.)

Sosiaalityön toimintaympäristön muutos, työn sisällöllisen kehittämisen haasteet ja vaikuttavuuden vaatimukset ovat muuttaneet työskentelyä kohti aikuissosiaalityötä. Aikuissosiaalityötä, jota ei lain tasolla ole määritelty, tekevät sosiaalitoimistossa työskentelevät sosiaalityöntekijät ja sosionomit. Aikuissosiaalityö on aikuisille suunnattua, suunnitelmallista ja tavoitteellista sosiaalityötä, jossa usein hyödynnetään muita sosiaalihuollon palveluja, kuten päihdehuoltoa ja toimeentulotuen myöntämiseen liittyvää asiakastyötä. Tavoitteena on asiakkaan kuntoutumisen ja elämänhallinnan edistäminen. Työ- ja elinkeinotoimistossa ei pääsääntöisesti työskentele sosiaalityöntekijöitä, vaikka erityisesti heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden elinolot ja tilanne useasti ovat sellaisia, joiden vuoksi he asioivat muun muassa toimeentuloasioissa sosiaalitoimistossa. Työvoimapalvelukeskuksissa sosiaalityö kuuluu olennaisena osana työttömän henkilön palveluihin. (STM 2012, 35.)

Työllistämisestä ja työllistämisen tukitoimista vastaa ensisijaisesti työ- ja elinkeinohallinto. Sosiaalihuollolla on kuitenkin merkittävä tehtävä heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden toimintakyvyn parantamisessa ja työllistymisedellytysten tukemisessa. Tätä tukeva sääntely sisältyy sosiaalihuoltolain 27 d–e §:ään, kehitysvammalakiin sekä kuntouttavasta työtoiminnasta annettuun lakiin. Kuntouttavasta työtoiminnasta annetussa laissa säädetään toimenpiteistä, joilla osana laajempaa työttömyysturvallaista (1290/2002), toimeentulotuesta annetusta laista ja julkisesta työvoimapalvelusta annetusta laista (1295/2002) muodostuvaa kokonaisuutta pyritään estämään pitkäaikaistyöttömän syrjäytymistä ja parannetaan hänen työllistymismahdollisuuksiaan. Kuntouttavasta työtoiminnasta annettuun lakiin sisältyvien toimenpiteiden toteuttamisvastuu jakautuu työ- ja elinkeinotoimiston ja kunnan kesken. Työ- ja elinkeinotoimisto tai kunta on velvollinen aloittamaan toimenpiteet toimintaa ohjaavan aktivointisuunnitelman laatimiseksi, kun niiden asiakkaana oleva henkilö täyttää jonkun kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain soveltamisalaa koskevassa 3 §:ssä tarkoitetuista aktivointiehdosta. Kuntouttava työtoiminta sisältää sen tavoitteiden, elämänhallinnan kohentamisen ja pitkäaikaistyöttömän syrjäytymisen ehkäisyn kannalta sosiaalisen kuntoutuksen elementtejä. (STM 2012, 36-37.)

7.2 Sosiaalisen kuntoutuksen arviointia

Kuntoutus toimintamuotona on muutoksessa. Kuntoutuksen keskeisenä tehtävänä on luoda mahdollisuuksia asiakkaan osallisuudelle ja toimijuudelle, työ- ja toimintakyvyn realisoitumiselle arkipäivän työssä ja toiminnassa. Kuntoutuksen tutkimuksissa nähdään ihminen, kuntoutuja, aktiivisena toimijana ja kuntoutus ihmisen toimijuuden tukijana. Kuntoutuksen yhteiskuntapoliittinen merkitys on ajankohtaistumassa. Yhteiskunta tulee seuraavina vuosikymmeninä tarvitsemaan monialaista, poikkitieteellistä osaamista työkyvyn ja työssä jaksamisen, ammatillisen kuntoutuksen ja työllistymisen, toimintakyvyn ja arjessa selviytymisen alueilla.” Pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelma on linjannut tavoitteeksi monialaisen kuntoutuksen (mm. ammatillinen, sosiaalinen, lääkinällinen) asiakaslähtöisyyden parantamisen, kuntoutuksen järjestämis- ja rahoitusvastuun sekä kuntoutusprosessin selkiyttämisen kuntoutujan näkökulmasta ja selvityksen laatimisen monialaisesta kuntoutuksesta. (Järvikoski & Lindh & Suikkanen 2011, 7-8; Hakkarainen ym. 2012, 21.)

Asiakkaan asemaa hoitaa yhä useampi taho. Tähän ovat johtaneet palvelujärjestelmän pirstaloituminen, erikoistuminen ja monimutkaistuminen. Sosiaalihuollolla on oma rajattu roolinsa yhteiskunnassa, mikä edellyttää siltä vahvaa yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa ja sosiaalihuollon osaamisen vahvistamista muilla sektoreilla, kuten opetus- ja sivistystoimessa, varhaiskasvatuksessa, terveydenhuollossa, työ- ja elinkeinohallinnossa ja asuntotoimessa. Yhteisiä toiminta-alueita tulee vahvistaa, turhia raja-aitoja poistaa ja luoda asiakkaan kannalta joustavasti toimivia palvelukokonaisuuksia. Sosiaalili- ja terveydenhuollon yksi tärkeistä yhteisistä alueista on päihde- ja mielenterveysasiat sekä vammaisuuteen ja kuntoutukseen liittyvät asiat. Sosiaalihuollon järjestämisessä ja kehittämisessä on entistä tärkeämpää hyödyntää systemaattisesti tutkimustietoa ja ruohonjuuritason työntekijöiden näkemyksiä samoin kuin asiakkailta saatavaa palautetta ja kokemusasiantuntijuutta. Monimutkaistuviin ongelmiin vastaaminen edellyttää myös sosiaalihuollon henkilöstöltä tehtävien vaatavuustasoa vastaavaa koulutusta ja perehtyneisyyttä (STM 2012, 14.)

Sosiaalibarometri 2012 on ottanut kantaa sosiaalisen ja lääkinällisen kuntoutuksen suurimpiin ongelmiin. Näitä ovat eri tahojen vastuiden ja työnjakojen epäselvyys sekä asiakkaiden tiedonsaanti eri kuntoutuspalveluista. Kun kuntoutujan kuntoutusprosessin vastuu siirtyy taholta toiselle, kuntoutuksen jatkuvuus vaarantuu. Muiden selvitysten tapaan myös nämä tulokset nostavat esiin vaateen kuntoutuksen laaja-alaisesta uudistuksesta ja vastuiden selkiyttämistä. Ongelmia on myös kuntoutujien tarpeiden arvioinnissa ja kuntoutusvalikoimassa. Kuntoutusjärjestelmän pirstaleisuudesta ja eri tahojen välisistä rajoista kertoo myös se, että jokainen arvioi omalla vastuullaan olevan kuntoutuksen toteutuvan paremmin kuin muut tahot. Kuntoutuksen uudistaminen ja määrätietoinen kehittäminen on yksi avaintekijöistä, kun tavoitteena on työllisyysasteen nostaminen. Huomattava joukko ihmisiä, joiden työ- ja toimintakyky on heikentynyt, voitaisiin saada palautettua työelämään. Työllistymisen lisäksi toimintakyvyn parantuminen tai ylläpitäminen vahvistaa itsenäistä selviytymistä, mielekästä elämää ja vähentää palvelujärjestelmään kohdistuvaa painetta. Kuntoutuksen voimavarojen vahvistaminen ja kuntoutuksen kehittäminen on siis monessa mielessä tuottava investointi, vaikka sitä tarkasteltaisiin vain taloudellisista lähtökohdista. Kuntoutusjärjestelmän vakavista ongelmista kertoo myös se, että sosiaalinen ja lääkinällinen kuntoutus toteutuvat huonoiten juuri niillä, jotka tarvitsisivat eniten apua: mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsivät ja pitkäaikaistyöttömät. Sosiaalibarometri 2012 todetaan myös, että ihmisten toiminta- ja työkyvyn parantaminen ja ylläpitäminen on mittava yhteiskunnallisen haaste, jos-

sa onnistuminen on suoraan kytköksissä työllisyysasteeseen. (Hakkarainen ym. &2012, 139.)

Sosiaalibarometri 2012 mukaan työttömyys muodostaa suuren haasteen eri viranomais-ten yhteistyölle ja työnjaolle. Haaste on muun muassa siinä, miten sosiaali-, terveys- ja työvoimapalvelut pystyvät vastaamaan sekä nuorimpien että vanhimpien ikäryhmien selkeästi erilaisiin tarpeisiin ja toisaalta tarttumaan pitkäaikaistyöttömyyteen riittävän vankalla otteella. (Hakkarainen 2012, 11.) Yksi keino tähän on sosiaalisen kuntoutuksen palveluiden ja moniammatillisen yhteistyön kehittäminen ja tärkeää olisi nähdä ennalta-ehkäisevän työn merkitys, ettei syrjäytymistä pääsisi tapahtumaan. Tämä on tärkeää etenkin nuorten työttömien kohdalla, joilla on vielä pitkä työura edessä.

Kuntoutukseen liittyviä kysymyksiä on käsitelty myös vuoden 2010 Sosiaalibarometris-
sa, jolloin teemana oli ammatillinen kuntoutus. Vuonna 2010 toteutetun tutkimuksen
mukaan ammatillinen kuntoutus ei pysty tavoittamaan kaikkia sen tarpeessa olevia ryh-
miä tasapuolisesti. Ulkopuolelle jäävät erityisesti työttömät (etenkin pitkäaikaistyöttö-
mät), mielenterveysongelmaiset, päihteiden ongelmakäyttäjät, yli 50-vuotiaat sekä nuo-
ret, jotka ovat vaikeassa elämäntilanteessa tai ilman koulutusta. Vappu Karjalainen on
vuonna 2011 kirjoittamassaan artikkelissa tarkastellut ammatillisen kuntoutuksen kysy-
mystä työttömien osalta. Kuten Karjalaisenkin artikkelissa todetaan, pitkään työttöminä
olleilla ihmisillä on toimeentulon, terveyden ja sosiaalisen selviytymisen pulmia. Kun-
toutusjärjestelmä tunnistaa heitä huonosti, eikä heille tahdo löytyä kuntoutusväyliä.
(Karjalainen 2011, 89; Hakkarainen ym. 2012, 7; 21.) Työhallinnon järjestämisvastuulle
kuuluu osaltaan myös ammatillinen kuntoutus, jonka piiriin pääseminen edellyttää lää-
kärin diagnosoimaa vajaakuntoisuutta. Tämäkään ei takaa työttömälle työnhakijalle sub-
jekttiivista oikeutta työhallinnon kuntoutukseen ja tästä syystä työtön on usein ollut vä-
liinputoja kuntoutusjärjestelmässä. Sosiaalisen kuntoutuksen ja sosiaalitoimen astuessa
lakisääteisesti kuvioon, paranee toivottavasti myös ammatillisen kuntoutuksen ulkopuo-
lelle jäävien työttömien mahdollisuus päästä kuntoutuksen piiriin.

Kataisen hallitusohjelmassa (2011) mainitaan, että työttömien työkyvyn arviointiin sekä
tarvittavien palvelujen piiriin ohjaamiseen sekä ammatilliseen kuntoutukseen liittyviin
palveluihin varataan riittävät resurssit. Kolmannen sektorin toimintaedellytykset turva-
taan, jotta voidaan parantaa kaikkein vaikeimmin työllistyvien pysyvää työllistymistä

avoimilla työmarkkinoilla ja parantaa heidän elämänhallintaa (Valtioneuvosto 2011, 46-47).

Järvikoski & Härkäpään (2011) mukaan kuntoutujilla ja vajaakuntoisilla henkilöillä olisi paremmat mahdollisuudet yhdistää kuntoutus ja työ sekä tehdä erilaisia osa-aikaisia ratkaisuja, jos niin sanotut välityömarkkinat toimisivat Suomessa nykyistä paremmin. Tutkimuksissa on todettu, että suojatyö ja päivätoiminta voivat toimia vahvana esteenä avoimille työmarkkinoille työllistymisessä. Lisäksi on osoitettu, että palveluohjaus, johon ei sisälly selvää ammatillista osuutta, ei johda avoimille työmarkkinoille työllistymiseen. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 130; 228.) Lakiuudistuksessa mainitaan päivätoiminta yhtenä sosiaalisen kuntoutuksen keinona syrjäytymisen ehkäisyssä. Kuinka tämä sitten vaikuttaa todellisuudessa työmarkkinoille työllistymisessä, kun tutkimusten mukaan päivätoiminta olisi työllistymisen esteenä. Toisaalta sosiaalisen kuntoutuksen päätavoite ei ole työmarkkinoille pääsy, vaan paremminkin elämänhallinnan ja toimintakyvyn vahvistuminen.

Työttömyyteen yhdistyy usein, joskin ei yleistettävästi, päihde- ja mielenterveysongelmia, jotka osaltaan voivat edesauttaa syrjäytymistä ja olla esteenä työllistymispolun aukeamiselle. Tästä syystä etenkin nuorten työttömien kohdalla on tärkeää saada elämänhallinta ajoissa kuntoon ja sosiaalinen kuntoutus nousee tärkeään rooliin. On tärkeää, että syrjäytymisen uhkaan puututaan hyvissä ajoin. Yhteiskunnallisestikin on halvempaa ylläpitää ennaltaehkäisevää toimintaa. Nuorten työttömien sosiaaliseen kuntoutukseen panostaminen on tärkeää, koska enenevässä määrin nuoria ihmisiä putoaa työkyvyttömyyseläkkeelle. Ajoissa tehdyllä väliintulolla torjutaan syrjäytymistä mitä lakiehdotuskin tavoittelee.

7.3 Opinnäytetyöprosessin arviointia

Ammattikorkeakoulusta valmistuvan ammattitaitoon kuuluu kyky hyödyntää olemassa olevaa tietoa, koota ja analysoida uutta tietoa eri tiedonhankinta- ja analyysimenetelmin, tuottaa johtopäätökset ja raportoida tehty työ ja tulokset. Opinnäytetyön laadinnassa on aina noudatettava tieteen yleisiä eettisiä sääntöjä sekä vallitsevaa tietosuojalakea, joihin kuuluu pyrkimys objektiivisuuteen, tulosten oikea johtaminen ja perustelu sekä tulosten asettaminen kriittisen keskustelun alaiseksi. Pohdittaessa opinnäytetyön

eettisyyttä ja luotettavuutta, nousee valmiiden aineistojen hyödyntämisessä esille epärehellisyys, jota on vältettävä tutkimustyön kaikissa vaiheissa. Keskeistä on etenkin se, ettei toisten tekstiä tule plagioida. Tämä vältetään sillä, että lähdemerkinnät tulee tehtyä huolellisesti, eikä mitään, mikä on toisen sanomaa tai kirjoittamaa, esitetä omana ajatuksena. Tekstiä lainattaessa lainaus on osoitettava asianmukaisin lähdemerkinnöin. Eettisiin kysymyksiin kuuluvat myös aineiston hankinnan juridiikka ja internetin käyttö tutkimuksen aineistona. (Hirsijärvi ym. 2009, 25-26; Opinnäytetyöohje 2012.) Koska opinnäytetyöni pohjautuu valmiisiin aineistoihin, kiinnitin erityistä huomiota lähdemerkintöihin, jotta eettisyys ja luotettavuus tuli huomioitua. Kootessani yhteenvetoja, pyrin siihen, ettei tekstin alkuperäinen sanoma häviä.

Työni tavoite oli selvittää valmiin aineiston pohjalta syrjäytymisuhan alla oleville aikuissosiaalityön asiakkaille kohdennettuja sosiaalisen kuntoutuksen työmenetelmiä sekä tavoitteita. Perehtymällä teoriaan ja sen pohjalta analysoituani viittä eri aineistodokumenttia, sain tuotua esille tavoitteessani ja tutkimuskysymyksilläni määrittelemäni asiat. Analysoitavien aineistojen määrä olisi voinut tämän työn osalta olla pienempi. Sosiaalihuoltolain lakiuudistus sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta oli keskeisessä osassa työssäni. Työni avulla sain avattua lakiehdotuksen ajatusta käytännön esimerkein. Yksi tavoite oli syventää omaa ammatillista osaamistani ja koen, että myös tämä toteutui. Tutustuin työni kautta tutkimuksen tekoon ja prosessiin. Näkemykseni kuntoutuksen sosiaalisesta olemuksesta kasvoi sekä syvensin tietämystäni kuntoutusnäkökulmasta asiakastyössä.

Jatkotutkimusaiheeksi ehdottaisin sosiaalisen kuntoutuksen vaikutuksia tutkivaa opinnäytetyötä. Työssä voisi asiakkaan lähtötilanteeseen verrata kuinka tavoitteet ovat toteutuneet. Tutkimuksessa selvitettäisiin alkutilanne ja mikä muutos oli palvelun loputtua. Sosionomiopinnoissa yhtenä teemana on ollut itseäni kiinnostava aihekokonaisuus sosiaalialan yrittäjäys ja palveluiden kehittäminen. Tähän liittyen opinnäytetyötä tehdessäni pohdin yhtenä mahdollisena opinnäytetyön aiheena sosiaalisen kuntoutuksen palveluita tuottavan yrityksen yritysideoita ja liiketoimintasuunnitelman kehittäminen. Elämänhallinnan ja toimintakyvyn vahvistamiseen ja syrjäytymisen torjumiseen liittyvän projektityöskentelyn avulla on mahdollista kehittää käytössä olevia työmuotoja ja juurruttaa uusia palveluja käytäntöön. Tämä tuli esille myös opinnäytetyöni esimerkeistä.

LÄHTEET

- Ala-Kauhaluoma, Mika & Keskitalo, Elsa & Lindqvist, Tuija & Parpo, Antti 2004. Työttömien aktivointi. Kuntouttava työtoiminta-lain sisältö ja vaikuttavuus. Tutkimuksia 141. Stakes. Gummerus, Saarijärvi.
- Eronen, Anne & Hakkarainen, Tyyne & Londen, Pia & Nykyri, Päivi & Peltosalmi, Juha & Särkelä, Riitta 2013. Sosiaalibarometri 2013. Ajankohtainen arvio hyvinvoinnista, palveluista sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä. SOSTE Suomen sosiaali- ja terveys ry, Helsinki.
- Findikaattori. Hakupäivä 2.2.2014. <<http://www.findikaattori.fi/fi/34>>
- Haimi, Tea & Hurme, Jaana 2007. Sosiaalisen kuntoutuksen käsite 1950-luvulta nykypäivään. Käsitehistoriallinen tarkastelu sosiaalikutoutuksen käsitteestä. Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityö. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Pro gradu-tutkielma. Hakupäivä 13.10.2013.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/11547/URN_NBN_fi_jyu-2007344.pdf?sequence=1>
- Hakkarainen, Tyyne & Londen, Pia & Luhtanen, Marjukka & Peltosalmi, Juha & Silta-niemi, Aki & Särkelä, Riitta 2012. Sosiaalibarometri 2012. Ajankohtainen arvio palveluista, palvelujärjestelmän muutoksesta ja kansalaisten hyvinvoinnista. SOS-TE Suomen sosiaali ja terveys ry, Helsinki.
- Hinkka, Terhi & Koivisto, Juha & Haverinen Riitta. Kartoittava kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja niiden vaikutuksista. Stakesin raportteja 12/2006. Hakupäivä 4.11.2013.
<<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77938/R12-2006-VERKKO.pdf?sequence=1>>
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. 15., uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Järvikoski, Aila; Härkäpää, Kristiina 2011. Kuntoutuksen perusteet. Näkökulmia kuntoutukseen ja kuntoutustieteeseen. 5., uudistettu painos. Wsoy. Helsinki.
- Järvikoski, Aila & Lindh, Jari & Suikkanen Asko 2011. Kuntoutus muutoksessa. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.
- Kainuun sote 2013. Virta- Pidämme huolta työ ja toimintakyvystämme sekä tulevaisuudestamme 2011-2013. Loppuraportti. Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymä 2013 B:3.
- Kananen, Jorma 2010. Opinnäytetyön kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 111. Tampereen yliopistopaino Oy.
- Kananoja, Aulikki 2012. Sosiaalinen kuntoutus ja sosiaalihuollon uudistuksen suunta. Kuntoutus 4/2012. 35-40.
- Karjalainen, Vappu 2011. Työttömien ammatillisen kuntoutuksen kysymys. Teoksessa Järvikoski, Aila & Lindh, Jari & Suikkanen, Asko 2011 (toim.). Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi. 89-101.
- Kesä, Mikko & Kinnunen, Riitta & Ala-kauhaluoma, Mika & Laiho, Anna & Müller, Jan-Erik & Joutsen, Minna 2013. Sosiaalisen kuntoutuksen selvitystyö. Loppuraportti 10.9.2013. Hakupäivä 4.11.2013. <http://tyollisyysportti-fi-bin.directo.fi/@Bin/4b6210c1c10c0f5a9c3ad84edbbe6594/1383575662/application/pdf/100046/Loppuraportti_TYPA_sosiaalinen%20kuntoutus_10092013.pdf>
- Kettunen, Reetta & Kähäri-Wiik, Kaija & Vuori-Kemilä, Anne & Ihalainen, Jarmo 2009. Kuntoutumisen mahdollisuudet. 4., uudistettu painos. Wsoy, Helsinki.
- Kuntoutussäätiö. Sosiaalinen kuntoutus 3.5.2013. Hakupäivä 4.11.2013.
<http://www.kuntoutusportti.fi/portal/fi/kuntoutus/kuntoutusjarjestelma/sosiaalinen_kuntoutus/>

- Kuusela, Kirsti & Kvick, Inkeri 2004. PYÖRRE-projekti 2002-2004. Sosiaalinen kuntoutus, toiminnallisuus ja ryhmämuotoinen aikuissosiaalityö. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 2004:6.
- Mattila-Aalto, Minna 2012. Järjestöt ja sosiaalinen kuntoutus. Kuntoutus 4/2012. 71-76. Opinnäytetyöohje 2012. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu.
- Palola, Elina 2012. Sosiaalinen kuntoutus uudessa sosiaalihuoltolaissa. Kuntoutus 4/2012. 30-34.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto Hakupäivä 12.2.2014. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>.
- Hakkarainen, Tyyne & Londen, Pia & Luhtanen, Marjukka & Peltosalmi, Juha & Silta-niemi, Aki & Särkelä, Riitta 2012. Sosiaalibarometri 2012. Ajankohtainen arvio palveluista, palvelujärjestelmän muutoksesta ja kansalaisten hyvinvoinnista. SOS-TE, Suomen sosiaali ja terveystyö ry, Helsinki.
- Stakes. Verkostomenetelmät. Www. Hakupäivä 4.11.2013. <<http://groups.stakes.fi/VERK/FI/Verkostomenetelmät/index.htm>>
- STM 2012. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalihuoltolain uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:21. Hakupäivä 26.1.2014. <http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5065240&name=DLFE-22206.pdf>
- STM 2013. Kuntoutuksella parannetaan toimintakykyä. Hakupäivä 9.2.2014. <http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/kuntoutus>
- THL 2014. Kuntouttava sosiaalityö. Hakupäivä 5.2.2014. <http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/tyokalut/aikuissosiaalityon_vaikuttavuus/aikuissosiaalityo/kuntouttava_sosiaalityo>
- THL. Toimeentulotuki 2012. Tilastoraportti 1/2014. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Hakupäivä 2.2.2014. <www.julkari.fi/handle/10024/114525>
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. 5., uudistettu laitos. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi, Jyväskylä.
- Valtioneuvoston kanslia 2011. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011. Hakupäivä 31.10.2013.
- Vilkkumaa, Ilpo 2004. Kolme tapaa nähdä sosiaalinen kuntoutuksessa. Teoksessa: Karjalainen, Vappu & Vilkkumaa, Ilpo (toim): Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Stakes, Helsinki. 27-38 pdf. Hakupäivä 12.12.2013. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/102986/URN_ISBN_978-952-245-782-0.pdf?sequence=1>
- Virta-hanke. Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymän palvelut. Hakupäivä 7.11.2013. <<http://maakunta.kainuu.fi/esittely>>
- Virta – pidämme huolta työ- ja toimintakyvystämme sekä tulevaisuudestamme 2011-2012-2013. Osahankkeina Koski, Putous, Saari ja Silta. Hankesuunnitelma 22.11.2010.